

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРОППА РОМАН СЕРГІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., професор
_____ Дороніна О.А.
« ____ » _____ 2024 р.

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП «Соціальне підприємництво»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Якимова Н.С., професор кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., доцент

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Гроппа Р.С. Перспективи запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні. Спеціальність 232 Соціальне забезпечення, Освітня програма «Соціальне підприємництво». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено сутність та особливості становлення соціального підприємництва. Виокремлено підходи до визначення поняття соціальних ризиків. Визначено роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків. Проведено дослідження діяльності соціальних підприємств в Україні. Проаналізовано проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Визначено особливості впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні. Сформовано пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні. Обґрунтовано рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємництва.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальні ризики, управління соціальними ризиками, моделі та концепції, інструменти державної політики, стимулювання розвитку.

80 с., 10 табл., 10 рис., 57 джерел.

Hroppa R.S. Social entrepreneurship foundation prospects in social risks overcoming system of Ukraine. Specialty 232 Social welfare. Educational Program «Social entrepreneurship». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

In the qualification (master's) work the essence and features of the formation of social entrepreneurship were investigated. The approaches to defining the concept of social risks are identified. The role of social entrepreneurship in the system of

measures to overcome social risks is determined. A study of the activities of social enterprises in Ukraine is conducted. The problems and prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine are analyzed. The features of the influence of social entrepreneurship on the possibilities of overcoming social risks in Ukraine are determined. Proposals for the implementation of state policy instruments to stimulate the development of social entrepreneurship in Ukraine are formulated. Recommendations for the use of foreign practices to overcome social risks through the development of social entrepreneurship are substantiated.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, social risks, social risk management, models and concepts, public policy instruments, development stimulation.

80 p., 10 tabl., 10 fig., bibliography: 57 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ.....	9
1.1 Сутність та особливості становлення соціального підприємництва.....	9
1.2 Підходи до визначення поняття соціальних ризиків	18
1.3 Роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків.....	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ.....	29
2.1 Дослідження діяльності соціальних підприємств в Україні.....	29
2.2 Аналіз проблем та перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні	39
2.3 Особливості впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні.....	46
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ	52
3.1 Пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні.....	52
3.2 Рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємництва.....	63
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Військові дії, які тривають на території України з 2014 року, а з 2022 року набрали масштабу повномасштабної війни, призвели до загострення низки соціальних проблем. Це відчутно вплинуло на численні вразливі групи населення, які потребують особливої уваги та підтримки. Враховуючи зростання соціальних ризиків та скорочення фінансової допомоги з боку держави, питання регулювання та розвитку соціального підприємництва стало ключовим інструментом для подолання соціальної напруги.

Соціальне підприємництво, що поєднує бізнесову діяльність з соціальними цілями, виступає важливим механізмом для подолання соціальних ризиків. Його мета – вирішення соціально значущих проблем через створення робочих місць, сприяння зайнятості та покращення добробуту громадян. Таким чином, соціальне підприємництво може стати важливим інструментом для пом'якшення соціальних ризиків, зменшення соціальної напруги та вирішення актуальних соціальних проблем в Україні.

Важливий внесок у розробку та аналіз проблем, пов'язаних з розвитком соціального підприємництва внесли вчені С. Алворд, З. Галушка, Г. Діз, Л. Долуда, О. Дороніна, Б. Дрейтон, П. Друкер, А. Корнецький, М. Наумова, В. Назарук, В. Смаль, О. Трегубов, Н. Якімова та ін. Проблеми управління соціальними ризиками активно досліджується вітчизняними науковцями такими, як: О. Дехтяр, О. Євтухов, Ю. Кормишкін, Т. Кравченко, О. Макарова, А. Мерзляк, В. Надрага, О. Непомнящий, Л. Чвертко, Ю. Чебан та інші. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень та практичний досвід, у сьогоденнішніх реаліях важливим питанням залишається пошук перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні. Усе вищезазначене зумовило вибір теми, підтверджує її актуальність та визначає об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної (магістерської) роботи полягає у теоретичному узагальненні та розробці пропозицій щодо визначення перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

дослідити сутність та особливості становлення соціального підприємництва;

виокремити підходи до визначення поняття соціальних ризиків;

визначити роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків;

провести дослідження діяльності соціальних підприємств в Україні;

проаналізувати проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні;

визначити особливості впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні;

сформулювати пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні;

обґрунтувати рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємства.

Об'єктом дослідження є процес визначення перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні аспекти визначення перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні.

Методи дослідження. Теоретично-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджують сучасні аспекти соціального підприємництва та його потенціал у подоланні соціальних ризиків в Україні. Для розкриття цієї теми використовувалися

різноманітні методи: системний підхід – для вивчення соціального підприємництва як частини більш широкої соціальної та економічної системи; методи статистичного та економічного аналізу – для оцінки та інтерпретації даних про діяльність соціальних підприємств; порівняльний аналіз – для порівняння різних моделей соціального підприємництва в Україні та інших країнах; метод логічного узагальнення – для формування загальних висновків та розробки рекомендацій для розвитку соціального підприємництва.

Інформаційну базу дослідження складають: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність соціальних підприємств; наукові монографії, статті та матеріали науково-практичних конференцій; періодичні видання, Інтернет-ресурси, що містять актуальні дослідження в цій сфері, статистична інформація та результати попередніх досліджень щодо соціального підприємництва в Україні.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретична цінність полягає в уточненні методичних підходів до аналізу соціального підприємництва та його впливу на можливості подолання соціальних ризиків. Практична цінність результатів включає розробку висновків і пропозицій, які визначають перспективи розвитку соціального підприємництва, що можуть бути застосовані для вирішення актуальних проблем, зокрема у сфері соціальних ризиків. Рекомендації, розроблені в дослідженні, можуть бути використані для: розв’язання проблем у розвитку соціального підприємництва та прискорення його зростання; оцінки соціально-економічних та фінансових аспектів діяльності соціальних підприємств.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження опубліковано: Гроппа Р.С. Напрями розвитку соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стає економічне зростання: праці XXIV Міжнародної*

наукової конференції студентів та молодих учених (03 грудня 2024 р., м. Вінниця). Ред. кол. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024.

Положення, що виносяться на захист. Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо формування перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні. Найбільш вагомими результатами дослідження, що визначають його наукову новизну, є: сформовані пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні. Впровадження інструментів державної політики має орієнтуватися на створення сприятливого середовища для СП через такі ключові напрями: фінансова підтримка; юридичне закріплення; освітня та консультаційна підтримка; популяризація СП; інституційна підтримка; розвиток співпраці між державою, бізнесом та громадським сектором, а також залучення міжнародного досвіду для вдосконалення політики; обґрунтовані рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємництва, що дозволить Україні не лише зменшити соціальні ризики, але й створити більш стійку та інклюзивну соціальну економіку, здатну адаптуватися до викликів сучасного світу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних посилань. Повний обсяг роботи – 80 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

1.1 Сутність та особливості становлення соціального підприємництва

Швидке зростання глобальної конкуренції створює нові виклики, які вимагають перегляду підходів до управління на всіх рівнях. У відповідь на ці проблеми традиційне підприємництво еволюціонує, породжуючи нову форму діяльності – соціальне підприємництво.

Соціальне підприємництво – це одночасно практична діяльність і напрям наукових досліджень, що дозволяє переосмислювати підходи до управління соціально-економічними процесами. Однак, попри активне дослідження цього явища, його чітке визначення досі відсутнє як у міжнародній, так і у вітчизняній науці. Це ускладнює інституціоналізацію соціального підприємництва та стримує розвиток теоретичних і прикладних досліджень.

Соціальне підприємництво почало активно розвиватися в Європі наприкінці 1980-х років, зокрема в Італії, завдяки законодавчому врегулюванню діяльності соціальних кооперативів. Ці кооперативи поділялися на [16; 24]:

- Кооперативи соціального обслуговування (займалися охороною здоров'я, освітою, доглядом за літніми людьми та людьми з інвалідністю).
- Кооперативи, що сприяли працевлаштуванню соціально незахищених верств населення.

В Італії такі ініціативи стали соціально-економічною та правовою інновацією, оскільки сприяли вирішенню важливих соціальних проблем.

Водночас, у США перші соціальні підприємницькі ініціативи виникли в некомерційному секторі в 1980-х роках. Гарвардська бізнес-школа запустила

свою соціальну підприємницьку ініціативу у 1993 році, що стимулювало розвиток відповідних програм в інших університетах та фондах. Згодом, наприкінці 1990-х, різні проєкти з соціальною місією були об'єднані під загальною концепцією «соціального підприємництва».

Таким чином, соціальне підприємництво стало відповіддю на нагальні виклики часу, виступаючи новаторським підходом до вирішення соціальних проблем [11; 33].

Термін «соціальне підприємництво» вперше з'явився в наукових публікаціях у 1972 році завдяки Біллу Дрейтону, засновнику організації «Ашока». Ця міжнародна організація об'єднує лідерів соціального підприємництва (СП) і спрямована на системне вирішення гострих соціальних проблем у всьому світі.

Підходи до визначення соціального підприємництва наведені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення соціального підприємництва [17; 20; 26; 38; 46]

Автор	Визначення соціального підприємництва
С. Алворд, Л. Браун та К. Леттс (2004)	Створює інноваційні вирішення соціальних проблем та мобілізує ресурси для стійких соціальних трансформацій
Д. Робертс, Р. Вудс (2005)	Форма реалізації можливостей для прогресивних соціальних перетворень
Дж. Остін, Г. Стівенсон, Дж. Вей-Скіллерн (2006)	Інноваційна, соціально значуща діяльність, що може здійснюватися в некомерційних, комерційних і державних секторах економіки
Р. Коросек, Е. Берман (2006)	Організації та особи, які розробляють нові програми та послуги для вирішення соціальних проблем з урахуванням потреб вразливих груп населення
Г. Ласпрогата, М. Коттен (2003)	Діяльність з надання соціальних послуг некомерційними організаціями для вирішення соціальних проблем
М. Крісті, Б. Хоніг (2006)	Охоплює діяльність неурядових, некомерційних і підприємницьких організацій для конкурентоспроможного розвитку послуг та вирішення соціальних проблем на глобальному рівні
А. Свинчук (2016)	Систематична та інноваційна господарська діяльність, яка вирішує соціальні проблеми

Білл Дрейтон визначає СП як інноваційний інструмент, за допомогою якого окремі люди вирішують серйозні соціальні проблеми своїх громад. Він наголошує, що діяльність соціальних підприємців полягає у виявленні ситуацій, коли частина суспільства стикається з обмеженнями в розвитку, і в усуненні цих обмежень. Дрейтон підкреслює значущість СП для соціально-економічного прогресу як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються.

Соціальне підприємництво є потужним двигуном адаптації суспільства до економічних криз. Нобелівський лауреат Дуглас Норт пов'язує його ефективність з децентралізованим прийняттям рішень, яке сприяє пошуку альтернативних способів вирішення проблем. Він визначає «адаптивну ефективність» як здатність суспільства здобувати знання, впроваджувати інновації, приймати ризики, застосовувати творчі підходи й усувати вузькі місця в суспільстві [17; 26].

Соціальні підприємці – це люди, які самостійно розпізнають проблеми, розробляють інноваційні рішення та впроваджують їх. Хоча концепція СП спочатку розглядалася в межах венчурного підприємництва та діяльності неприбуткових організацій, з часом вона набрала обертів у сфері вирішення соціальних проблем і створення соціальних цінностей.

У своїй статті «Світ у 2050 році й новий сценарій добробуту» К. Сесса та А. Річчі, в рамках європейського проєкту PASHMINA, розглядають тенденцію переходу населення від традиційного прибуткового сектору економіки до соціального підприємництва (СП). Вчені вважають, що у новій моделі суспільного добробуту економіка змінює фокус: замість пріоритету ринкових механізмів і прибутку вона більше орієнтується на задоволення потреб людей та екосистем.

Згідно з їхнім підходом, СП виникає в приватному секторі через процес «демократизації багатства» – збільшення залученості працівників у прийняття стратегічних та операційних рішень компаній. Якщо комерційне

підприємництво зосереджене на економічній вигоді, то соціальне підприємництво спрямоване на вирішення соціальних проблем і створення соціальної цінності, з метою покращення якості життя людей і загального добробуту.

Науковці, такі як С. Алворд, Л. Браун і К. Леттс, використовують поняття «соціальна трансформація» для опису впливу СП, підкреслюючи його здатність спричиняти культурні, економічні та політичні зміни. Вони стверджують, що СП об'єднує соціальних суб'єктів навколо спільних цілей, сприяючи зміні соціальної структури суспільства під впливом зовнішніх факторів [38; 46].

Незважаючи на численні дослідження, єдиної теоретичної інтерпретації СП у світі не існує, що ускладнює проведення емпіричних досліджень. Вчені С. Бак і Ф. Янссен виділяють три основні підходи до визначення СП:

- Наукова школа соціальних інновацій – розглядає СП як інноваційний підхід до створення соціального ефекту.
- Наукова школа соціального підприємства – акцентує на досягненні подвійного ефекту: соціального та економічного.
- Підхід EMES (Європейської спільноти дослідників соціального підприємництва) – фокусується на здатності СП ініціювати суспільні трансформації та зміни.

Американська та європейська концепції СП мають свої особливості, які можна порівняти через різні критерії, представлені в узагальненій табл. 1.2.

Ф. Петрелла та Н. Річез-Беттесті виділяють ключові риси американської та європейської концепцій соціального підприємництва (СП):

- Європейський підхід розглядає СП як діяльність, спрямовану на створення соціальної цінності, яка базується на використанні різноманітних ресурсів (ринкових, громадських, волонтерських). Важливою складовою є демократичний підхід до управління і прийняття рішень.

– Американський підхід фокусується на соціальних інноваціях, незалежно від організаційно-правової форми підприємства. Цей підхід використовує ринкові ресурси, просуває сучасні управлінські практики й підкреслює роль індивідуальних характеристик підприємця.

Таблиця 1.2 – Порівняльний аналіз зарубіжних концепцій соціального підприємництва [16; 20; 33; 54]

Критерії	Американські концепції		Європейська концепція
	Наукова школа соціальних інновацій	Наукова школа соціального підприємства	Підхід EMES (Європейської спільноти дослідників СП)
Засновники	J. Boschee і J. McClurg (2003)	J. G. Dees, B. B. Anderson (2006)	J. Defourny і M. Nyssens (2012)
Основний об'єкт дослідження	Соціальні підприємці, які вирішують соціальні проблеми через інновації	Соціальне підприємство як некомерційна організація	Соціальні підприємства ЄС з урахуванням їхніх правових статусів
Місія	Інновації, спрямовані на соціальні зміни	Використання ринкових ресурсів для реалізації соціальної місії	Орієнтація на соціальну мету — користь суспільству
Організаційно-правова форма	Немає чітких обмежень, залежить від потреб і ресурсів	- Рання версія: некомерційні організації - Пізніша версія: будь-яка форма	Вимагає створення нових правових форм і механізмів для підтримки СП
Поєднання комерційних завдань і соціальної місії	Інноваційні рішення реалізуються через надання товарів і послуг	Немає обмежень: комерційна діяльність може бути джерелом фінансування СП	Господарська діяльність обов'язково поєднана із соціальною місією
Розподіл прибутку	Прибуток може бути розподілений	- Рання версія: розподілений прибуток - Пізніша версія: обмеження на прибуток	Прибуток не розподіляється

Порівняльний аналіз зарубіжних моделей СП, проведений В. І. Шаповалом і В. І. Удодовою, показує, що ці моделі також розрізняються за рівнем державної участі:

- Північна Європа – активна підтримка з боку держави.
- Центральна Європа – реалізація цільових соціальних програм.
- Велика Британія – розвинена сфера соціальних інвестицій.
- США, Канада, Японія – регулювання на рівні підприємств і акцент на благодійництві.

Попри спільність у фокусі на створенні соціальної цінності, між підходами існують певні розбіжності, що зумовлює елементи протиріч.

В українській науці дослідження СП поки недостатньо розвинені, проте вже є певні концепції. З. Галушка вважає, що СП в Україні є інноваційною діяльністю, яка сприяє стійкому розвитку суспільства. Н. А. Супрун визначає СП як специфічний механізм розв’язання соціально-економічних проблем і побудови солідарної економіки. О. А. Грішнова та Г. Ю. Міщук підкреслюють, що СП є однією з найближчих концепцій до сучасного розуміння соціальних інновацій [17; 27; 48].

Таким чином, СП та соціальні інновації стали основою для створення нових моделей вирішення глобальних проблем, формуючи цінності, важливі для світової спільноти.

Л. В. Шаульська і Г. С. Кабаченко визначають основні ознаки соціального підприємництва (СП):

- Вирішення соціальних проблем – основний напрямок діяльності.
- Поєднання волонтерства та підприємництва – створюється на базі волонтерського руху, утворюючи гібридну модель.
- Використання прибутку – спрямовується на розвиток підприємства, громадські ініціативи або вирішення актуальних соціальних проблем.
- Сфери діяльності – освіта, екологія, боротьба з бідністю, захист прав людини тощо.

Відмінності СП від інших форм соціальної діяльності:

- Філантропія та пожертви орієнтовані на благодійність, але не створюють економічної цінності. Соціальні підприємства можуть використовувати благодійні пожертви як джерело фінансування, але їхня діяльність спрямована на вирішення соціальних проблем через економічну активність.

- Соціально відповідальний бізнес (СРБ) ставить за мету максимізацію прибутку для акціонерів, але водночас використовує принципи корпоративної соціальної відповідальності (справедлива заробітна плата, екологічні технології). СП, навпаки, спрямоване на створення соціальної цінності через економічну діяльність.

Ключові особливості СП:

- Орієнтація на створення цінності для суспільства, незалежно від економічних умов.
- Реінвестування прибутку на соціальні цілі або розвиток підприємства.
- Розширення економічних можливостей суспільства: створення нових робочих місць, сприяння зростанню доходів і платоспроможності населення.

Три складові СП [9; 12; 30]:

- Соціальна – підтримка маргіналізованих груп, створення можливостей для інвалідів тощо.
- Економічна – впровадження інновацій для вирішення потреб незахищених верств населення, отримання прибутку.
- Нефінансова – залучення ресурсів від державного сектору, територіальних громад, благодійних і релігійних організацій.

Соціальне підприємництво, таким чином, є інноваційною формою діяльності, яка гармонійно поєднує вирішення соціальних проблем із економічним розвитком.

3. Галушка підкреслює, що головна відмінність соціального підприємництва (СП) від традиційного бізнесу полягає у його прямій

спрямованості на досягнення позитивних змін у суспільстві, що реалізується через підхід, відмінний від благодійності.

Основні особливості СП:

- Стійкий зв'язок між діяльністю та соціальними цілями. На відміну від традиційного бізнесу, якому достатньо впровадити декілька соціальних ініціатив, щоб вважатися соціально відповідальним, СП інтегрує суспільно важливі цілі у саму природу своєї діяльності.

- Фінансова самостійність. Соціальні підприємства, на відміну від благодійних організацій, мають право брати позики чи кредити для підтримки та розвитку своєї діяльності, що надає їм більше фінансових інструментів для реалізації місії.

- Стійкість і тривалість діяльності. СП зосереджується на довгостроковій діяльності, спрямованій на створення соціальної цінності, на відміну від короткострокових ініціатив традиційного бізнесу.

- Відмінність від корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Головна різниця між КСВ та СП полягає у меті: КСВ орієнтується на соціальну діяльність в рамках комерційної діяльності, тоді як СП спрямоване саме на вирішення соціальних проблем як основну мету.

У той час як в Україні концепція СП є відносно новою і ще потребує чіткого визначення, у країнах ЄС соціальне підприємництво почало активно розвиватися з початку 2000-х років. Багато держав ЄС вже впровадили правові визначення СП, що сприяє його поширенню та розвитку.

Таким чином, соціальне підприємництво відрізняється своєю соціальною місією, фінансовою стійкістю та довготривалістю, а також виконує унікальну роль у суспільстві, яка виходить за межі традиційного бізнесу та благодійництва.

Соціальне підприємництво (СП) є унікальним явищем, що поєднує риси традиційного бізнесу та благодійності, спрямоване на вирішення соціальних проблем шляхом сталого розвитку та створення соціальної цінності. Головна

його мета – не лише отримання прибутку, але й задоволення суспільно важливих потреб, що робить СП важливим інструментом для зміцнення соціальної та економічної стабільності.

Основні особливості соціального підприємництва [9; 31; 51]:

- Соціальна місія як основа діяльності. СП має чітко визначену соціальну мету, що відрізняє його від традиційного бізнесу, де прибуток є головним пріоритетом.
- Поєднання ресурсів та фінансова стійкість. СП використовує різні джерела фінансування: ринкові доходи, гранти, волонтерські зусилля та навіть кредити, забезпечуючи стійкість своєї діяльності.
- Інноваційність та адаптивність. Соціальне підприємництво спрямоване на впровадження новаторських рішень для розв’язання соціально-економічних проблем, зокрема через залучення маргіналізованих груп до суспільного життя.
- Правове регулювання та суспільне визнання. У країнах ЄС та США СП отримало широке визнання і підтримку через впровадження законодавчих ініціатив, тоді як в Україні цей сектор перебуває на етапі становлення і потребує чіткого правового визначення.
- Розширення впливу. СП охоплює різні сфери, як-от освіта, охорона довкілля, боротьба з бідністю, захист прав людини, сприяючи соціальним трансформаціям.

Соціальне підприємництво розвивалося в різних регіонах світу в умовах економічних, політичних і культурних змін. У Європі СП активно поширювалося завдяки демократизації управління та підтримці держави. Водночас в США акцент робився на соціальних інноваціях та розвитку приватних ініціатив.

Соціальне підприємництво відіграє ключову роль у вирішенні сучасних викликів, зокрема адаптації суспільства до кризових явищ. Воно забезпечує

сталий розвиток, інтеграцію соціальних цінностей у бізнес-моделі та створює умови для покращення якості життя.

Таким чином, СП – це не просто спосіб ведення бізнесу, а концепція, яка трансформує суспільство, сприяючи його гармонійному розвитку.

1.2 Підходи до визначення поняття соціальних ризиків

Сучасний соціально-економічний розвиток країни супроводжується значними трансформаційними процесами, які створюють непередбачувані ситуації та загострюють соціальні небезпеки, що переростають у соціальні ризики. Людина є ключовою рушійною силою прогресу, тому її рівень розвитку, соціального добробуту та задоволення є критеріями ефективності управління цими ризиками. Система управління соціальними ризиками вимагає наукового підходу для розробки ефективних практичних рішень.

Соціальні ризики включають несприятливі події, які порушують стабільні соціальні зв'язки і негативно впливають на матеріальний або соціальний статус людини. До них належать демографічні ризики, втрата роботи, бідність, погіршення здоров'я, обмеження життєдіяльності, соціальна нестабільність та екологічні проблеми. За останній час структура ризиків значно розширилася і стала складнішою.

Підходи до визначення соціальних ризиків представлені в табл. 1.3.

Ефективне управління соціальними ризиками потребує системного підходу, що включає попереднє планування та чіткий алгоритм дій. Це дозволить оперативно реагувати на різні види ризиків, мінімізувати їхній вплив і запобігати негативним наслідкам для індивідів та суспільства в цілому.

Вітчизняні науковці рідко звертаються до детального дослідження поняття «управління соціальними ризиками». Особливу увагу заслуговує визначення, запропоноване А.В. Мерзляк і Т.В. Кравченко, згідно з яким управління соціальними ризиками – це комплекс заходів, що дозволяє

прогнозувати ризикові події, зменшувати їх вплив та забезпечувати соціальну справедливість і захист. Такий підхід базується на принципах ризик-менеджменту і враховує соціальне самопочуття як важливий індикатор адаптації населення до змін.

Таблиця 1.3 – Підходи до визначення поняття «соціальний ризик» [1; 8; 25; 34; 47]

Автор	Визначення соціального ризику
С. О. Устинов	Соціальний ризик – це визнані суспільством і законодавчо закріплені життєві події, які є підставами для виникнення, зміни або припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення. Це події, які через незалежні від особи обставини призводять до втрати працездатності або засобів для існування і потребують соціального захисту
О. Є. Мачульська	Соціальний ризик – це матеріальна незабезпеченість через втрату заробітку або доходу від трудової діяльності внаслідок економічних (безробіття), фізіологічних (старість, інвалідність, материнство) або демографічних (багатодітність) причин. Найбільше це стосується найманих працівників і подібних груп населення
В. Я. Бурак, П. Д. Пилипенко	Соціальний ризик – це соціально значима обставина об’єктивного характеру, яка унеможливує самостійне утримання громадян (або членів їхніх сімей) і потребує додаткового матеріального захисту з боку держави
І. В. Яковюк	Соціальний ризик – це вірогідна подія, яка настала і має об’єктивний вплив на життєдіяльність особи, створюючи потребу в соціальному захисті
А. П. Альгін	Соціальний ризик – це очікувана небезпека, яка може не усвідомлюватися, але здатна викликати негативні наслідки. Необхідно розрізняти ситуації ризику, де ймовірність подій встановлювана, і невизначені ситуації, де вона не визначається
О. С. Прийменко	Соціальний ризик – це подія, настання якої виступає каталізатором для початку соціального забезпечення. Саме настання ризику, а не його існування, є основою для соціального захисту

Процес управління соціальними ризиками охоплює кілька етапів, кожен із яких має важливе значення і потребує відповідального виконання: аналіз соціальних ризиків, вибір методів впливу на основі їх оцінки, прийняття

управлінського рішення, безпосередній вплив на соціальні ризики, контроль і коригування результатів управлінських заходів (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Етапи управління соціальними ризиками [29; 44; 48]

Методи впливу на соціальні ризики включають попередження, ігнорування, поглинання та розподіл (рис. 1.2). Попередження та ігнорування є непрямими способами державного регулювання, тоді як поглинання та розподіл передбачають реалізацію прямих соціальних заходів для забезпечення захисту та підтримки громадян.

Управління соціальними ризиками на рівні держави може відбуватися двома основними способами: реактивно (у відповідь на виниклі ризикові ситуації) або через запобігання цим ситуаціям. Реактивне управління застосовується тоді, коли виникають несприятливі ситуації, що можуть загрожувати життю чи навіть призвести до смерті людей. У цьому випадку управлінська діяльність має спонтанний характер, оскільки здійснюється

швидко, без глибокого аналізу витрат і вигод, через обмежений час для вирішення проблеми.

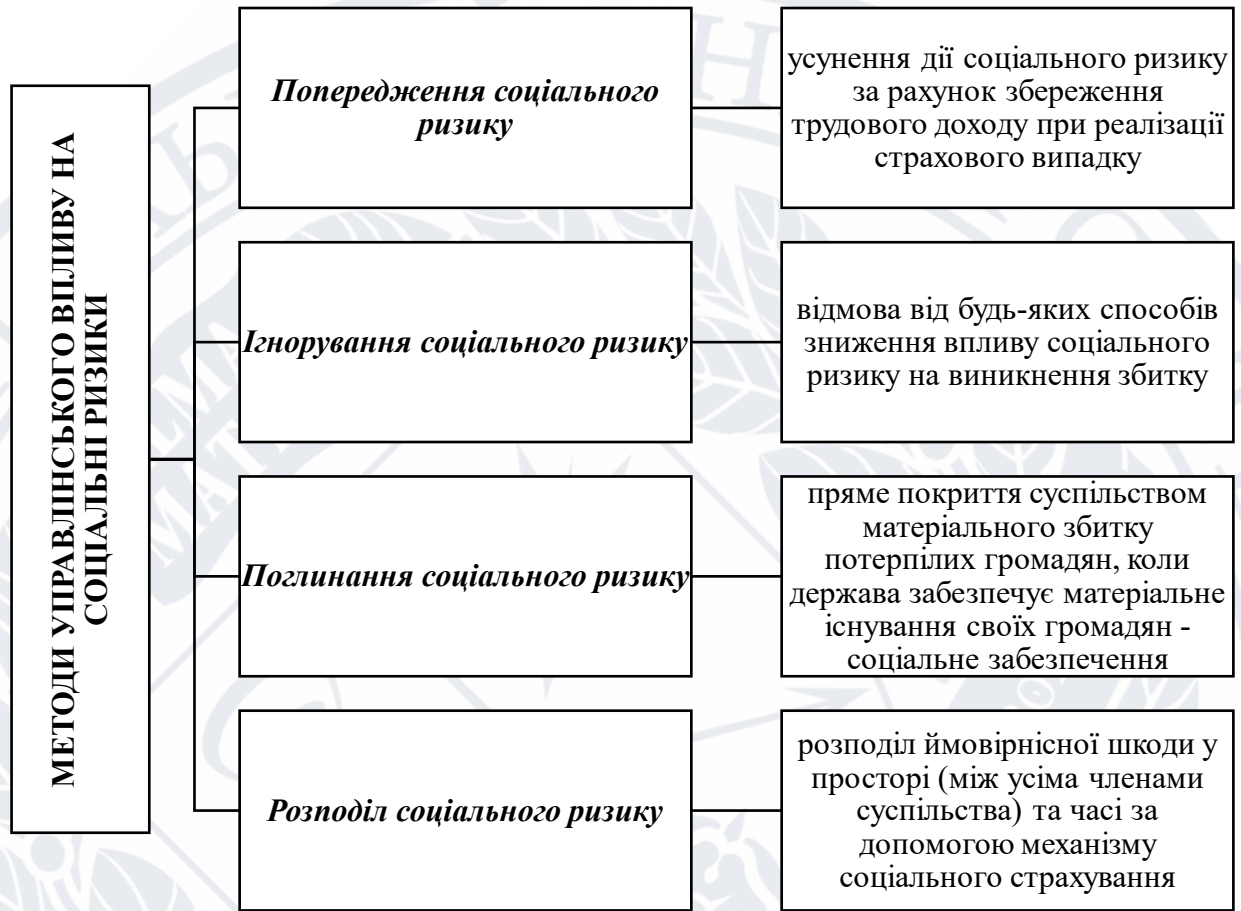

Рисунок 1.2 – Методи управлінського впливу на соціальні ризики [1; 8]

Розглянувши теоретичні основи управління соціальними ризиками, можна зробити такі висновки:

1. Сутність соціальних ризиків. Вітчизняні науковці трактують соціальні ризики як несприятливі події, пов'язані з усталеними суспільними відносинами та рівнем доходів і витрат населення. Останнім часом структура цих ризиків стала більш різноманітною, що підкреслює необхідність єдиного підходу до їх управління. Ефективне управління дозволяє швидко реагувати на виклики в різних сферах життя.

2. Етапи управління ризиками. Науковий підхід передбачає поетапний процес, що включає: аналіз ризиків, вибір методів впливу, прийняття рішень,

реалізацію заходів, контроль та коригування результатів. Кожен із цих етапів є критично важливим, складним і потребує відповідального виконання.

3. Методи управлінського впливу. Практика показує, що ризиками можна управляти за допомогою попередження, ігнорування, поглинання та розподілу. Попередження та ігнорування є непрямими методами, тоді як поглинання та розподіл представляють собою прямі способи державної підтримки, спрямовані на забезпечення соціального захисту населення.

Ці підходи забезпечують ефективність управлінського процесу, сприяючи мінімізації негативного впливу ризиків на суспільство.

1.3 Роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків

Розвиток соціального підприємництва є актуальним у контексті зростання соціальних ризиків, спричинених економічними, демографічними та соціальними змінами. Воно сприяє інтеграції вразливих груп населення, створюючи робочі місця та забезпечуючи доступ до базових послуг. Соціальні підприємства відіграють важливу роль у подоланні дискримінації та соціальної ізоляції, формуючи суспільну згуртованість. Завдяки інноваційним підходам та орієнтації на довгострокові рішення, соціальне підприємництво зміцнює стійкість соціальної системи. У сучасних умовах воно стає ефективним інструментом підтримки стабільності та підвищення якості життя населення.

Роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків полягає у наступному (рис. 1.3) [14; 22; 28; 43]:

1. Інтеграція вразливих груп населення:

- Забезпечення працевлаштування для людей з інвалідністю, тривало безробітних, молоді без кваліфікації, етнічних меншин, жінок та інших категорій, які стикаються із соціальними бар'єрами.
- Сприяння соціальній інклюзії та адаптації до ринку праці.

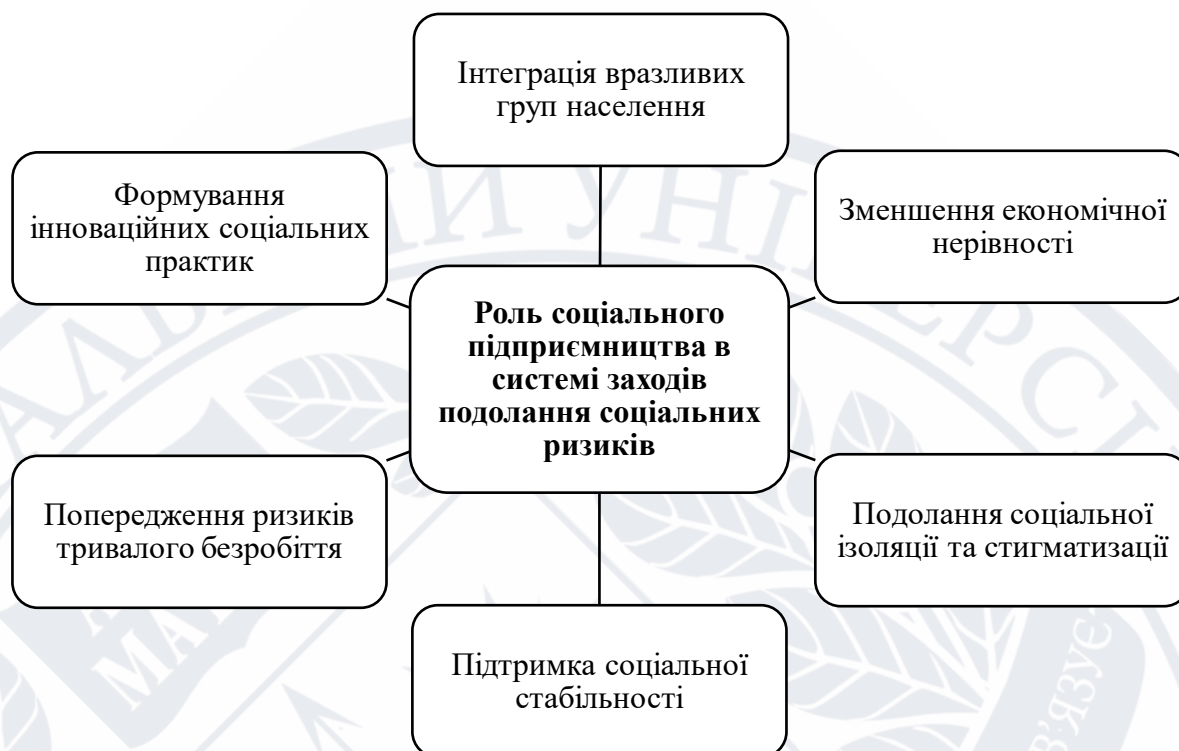

Рисунок 1.3 – Роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків

2. Зменшення економічної нерівності:

- Підвищення економічної самостійності вразливих груп шляхом створення робочих місць із гнучкими умовами праці.
- Надання можливостей для професійного навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки.

3. Подолання соціальної ізоляції та стигматизації:

- Зниження ризиків дискримінації та маргіналізації.
- Формування суспільної згуртованості через спільну участь у створенні суспільно корисних продуктів і послуг.

4. Підтримка соціальної стабільності:

- Зменшення соціальної напруги через забезпечення базових соціальних потреб і розширення доступу до послуг.
- Внесок у розвиток локальних економік через активну господарську діяльність.

5. Попередження ризиків тривалого безробіття:

- Надання альтернативи для людей, які довгий час перебували поза ринком праці.
- Підготовка працівників до актуальних вимог ринку праці через професійну реабілітацію.

6. Формування інноваційних соціальних практик:

- Впровадження нових моделей соціальної підтримки.
- Створення інструментів для довгострокового зниження соціальних ризиків через економічну самостійність та інклюзивність.

Соціальне підприємництво виступає як механізм, який не тільки відповідає на соціальні виклики, але й формує стійкі умови для їх мінімізації в майбутньому.

Сучасні соціально-економічні умови в Україні підкреслюють важливість покращення якості життя населення. За словами дослідника Д. Копонена, розвиток соціального підприємництва (СП) може стати ключовим фактором економічного прогресу, забезпечуючи зростання добробуту населення, якості життя та конкурентоспроможність бізнес-систем [27; 48].

Основна мета соціально орієнтованої економіки – досягнення високої якості життя, проте держава не завжди може ефективно вирішувати всі соціально-економічні проблеми. У таких випадках значну роль можуть відігравати громадські організації та бізнес через розвиток СП.

Наприклад, у межах конкурсу «Найкращі соціальні проекти України» було представлено низку ініціатив, таких як:

- підтримка малого та середнього бізнесу;
- допомога людям з інвалідністю;
- продаж доступних світловідбивних аксесуарів;
- реабілітація жінок-переселенок через арт-терапію;
- боротьба з безробіттям серед переселенців та створення умов для започаткування власної справи.

Соціальні підприємства створюють унікальну модель співпраці, об'єднуючи працівників і споживачів у спільний підприємницький проєкт. Це сприяє економічній стабільності та соціальній згуртованості, допомагаючи вирішувати сучасні виклики.

А. М. Колот підкреслює, що соціальна згуртованість є важливою конкурентною перевагою суспільства. Вона підсилює стійкість економічної системи, дозволяє краще використовувати людський і соціальний капітал, а також є інструментом для досягнення соціальних та економічних цілей у відповідь на сучасні ризики.

Соціальні підприємства надають можливість людям, які втратили віру у власні сили, повернутися до трудової діяльності. Це допомагає їм не лише стати економічно незалежними, але й робить їх активними учасниками суспільного життя, що сприяє створенню національного продукту та приносить суспільну користь.

У дослідженні про WISEs у Європі вчені К. Давістер, Дж. Дефоні та О. Грегорі виділяють дві основні групи, які отримують значну довгострокову вигоду від діяльності соціальних підприємств [9; 12; 28]:

- Люди з інвалідністю.
- Особи, яким важко знайти роботу через втрату професійних навичок чи наявність інших перешкод для працевлаштування.

Таким чином, соціальні підприємства не лише підтримують ці категорії населення, але й сприяють їхній інтеграції у суспільство та ринок праці.

Соціальні підприємства, що працевлаштовують людей з інвалідністю, створюють спеціально адаптовані умови праці, які враховують фізичні, психічні чи сенсорні особливості співробітників. Такі підприємства дотримуються законодавства щодо захисту працівників з інвалідністю, забезпечують соціальний захист, гнучкий графік роботи і пристосовують робоче середовище до потреб співробітників. Продуктивність працівників визначається індивідуальним темпом роботи, а не жорсткими нормативами.

Окрім працівників з інвалідністю, соціальні підприємства в Європі працевлаштовують такі групи:

- Люди зі специфічними проблемами працевлаштування. Це особи, які через тривале безробіття, недостатню кваліфікацію або соціальні перешкоди (наприклад, залежності, судимості) стикаються зі стигматизацією та соціальною ізоляцією. Наприклад, у Франції такі люди працюють у центрах адаптації до трудового життя.

- Тривало безробітні та люди з низькою працездатністю. У Фінляндії соціальні кооперативи працевлаштовують таких осіб для професійної адаптації. У Бельгії соціальні підприємства надають робочі місця, орієнтуючись на довготривало безробітних із низькою кваліфікацією.

- Молодь без кваліфікації. Молоді люди, які не продовжують навчання після 16 років, отримують професійну підготовку на соціальних підприємствах, зокрема в Бельгії та Великобританії.

- Етнічні меншини. Ця група стикається із соціальною дискримінацією. У Великобританії соціальні кооперативи допомагають іммігрантам інтегруватися у трудове середовище.

- Жінки, які шукають роботу. Незважаючи на високий рівень освіти, жінки часто стикаються з нерівністю на ринку праці. Соціальні підприємства сприяють їхньому працевлаштуванню, підтримують суміщення роботи із сімейними обов'язками та захищають їхні трудові права. Наприклад, у Франції жінки працюють на підприємствах, що займаються благоустроєм міських територій.

Соціальні підприємства активно адаптують умови роботи для цих груп, сприяючи їхній соціальній інтеграції та професійному розвитку [21; 41; 55].

Більшість соціальних підприємств типу WISEs не обмежуються працевлаштуванням лише однієї цільової групи. Наприклад, в Іспанії та Португалії такі підприємства працюють із «змішаними» групами, тоді як у Німеччині муніципальні та благодійні соціальні організації надають роботу

людям з інвалідністю, низькокваліфікованій молоді та тривало безробітним. Лише незначна частина цих підприємств спеціалізується на окремих категоріях працівників, більшість є універсальними.

Отже, попри значний інтерес науковців до вивчення соціальних підприємств, питання їхнього впливу на індикатори якості життя населення залишається мало дослідженим. Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду дозволив систематизувати, як соціальні підприємства впливають на різні сфери життя та покращують якість життя людей.

Соціальні підприємства сприяють створенню суспільного блага, орієнтуючись на умови розвитку системи соціального захисту, громадянського суспільства, фінансової інфраструктури та державної політики в конкретній країні. Їх зростання свідчить про те, що соціальне підприємництво – це дієвий інструмент об'єднання зусиль для надання суспільно важливих послуг [27; 48].

На відміну від традиційного бізнесу, соціальні підприємства спрямовані на вирішення соціальних проблем і покращення якості життя населення. Водночас вони є економічно самостійними та життєздатними, що відрізняє їх від благодійності. Незалежно від сфери діяльності, соціальні підприємства орієнтовані на задоволення потреб благоотримувачів, забезпечуючи якісні товари та послуги. Це робить їх важливим фактором підвищення добробуту та якості життя суспільства.

Таким чином, соціальне підприємництво відіграє важливу роль у системі заходів подолання соціальних ризиків, оскільки воно є ефективним інструментом для зниження негативних наслідків соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, соціальна ізоляція, дискримінація та інші. За допомогою створення нових робочих місць, надання соціальних послуг, професійної підготовки та реабілітації, соціальні підприємства допомагають вразливим категоріям населення, зокрема людям з інвалідністю, тривало безробітним, молоді, яка не має кваліфікації, і етнічним меншинам.

Соціальні підприємства сприяють інтеграції цих груп у трудове життя, покращуючи їх економічну самостійність і соціальний статус, що в свою чергу дозволяє знижувати рівень соціальної напруги та зменшувати ризики маргіналізації. Вони також мають позитивний вплив на розвиток інклюзивних і стійких економічних структур, допомагаючи соціально незахищеним групам адаптуватися до змін на ринку праці.

Таким чином, соціальне підприємництво стає важливим елементом системи заходів, спрямованих на подолання соціальних ризиків, за рахунок інтеграції вразливих груп у соціально-економічне життя, зменшення соціальної нерівності та підтримки загального рівня соціальної стабільності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

2.1 Дослідження діяльності соціальних підприємств в Україні

На сьогодні в Україні відсутня систематизована, щорічно оновлювана інформація про реальний стан соціального підприємництва, яка б включала соціальні, фінансові та економічні показники. Також немає обов'язкової статистичної звітності соціальних підприємств із загальноприйнятими правилами подання. Це свідчить про недостатню прозорість їхньої діяльності.

З метою покращення розуміння ситуації, експертами школи соціальної роботи ім. проф. В.І. Полтавця Національного університету «Києво-Могилянська академія» було проведено соціологічне дослідження, яке полягало в анкетуванні керівників соціальних підприємств. Анкети містили питання щодо потреб підприємств, їхньої соціальної та підприємницької діяльності, а також соціальних цінностей, які вони створюють. Опитування проводилося серед 62 керівників соціальних підприємств. Дослідження не є репрезентативним через відсутність повного реєстру соціальних підприємств, але воно демонструє основні тенденції розвитку цього сектору в Україні.

Дослідження показало, що більшість опитаних підприємств працюють на ринку менше 10 років. Сплеск реєстрації таких підприємств припав на 2015-2016 роки. Основними критеріями, за якими респонденти ідентифікують свої підприємства як соціальні, є принципи самоокупності, фінансова стійкість, інноваційність у виробництві та наданні послуг, а також використання прибутків на соціальні програми, передбачені статутами організацій-засновників (табл. 2.1) [40; 41; 42].

Таблиця 2.1 – Критерії віднесення підприємства до соціального

1	Місія підприємства - підвищення якості життя цільової аудиторії	96,8%
2	Визначена частка прибутку направляється на реалізацію соціальних та екологічних цілей підприємства	95,2%
3	Здійснення підприємницької діяльності задля вирішення соціальних проблем	91,9%
4	Покращення соціально-економічного стану в місцевості, де проживають Ваші цільові споживачі	88,7%
5	Прибуток не розподіляється між власниками підприємства, виручка розподіляється на зарплату усіх працівників та реалізацію цілей підприємства	80,6%
6	Підприємство працевлаштовує та допомагає соціально вразливим прошаркам населення	74,2%
7	Інше	32,3%

Соціальні підприємства мають ключову перевагу: здатність вирішувати соціальні проблеми за рахунок власних доходів. Це підтверджується тим, що 71% опитаних підприємств займаються господарською комерційною діяльністю. Проте лише 2% із них здійснюють інноваційну діяльність.

Наприклад, місія *соціального підприємства «Творчий магазин-майстерня Сімейка»* полягає в покращенні якості життя сімей із віддалених сільських районів Херсонщини. Підприємство створює робочі місця для жінок, внутрішньо переміщених осіб, молоді та сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також підтримує місцеві програми розвитку.

Соціальні підприємства в Україні вирізняються різноманітністю напрямів діяльності, визначених у їхніх статутних документах. Багато з них є багатопрофільними. Основні напрями діяльності включають [10; 18; 39]:

- Забезпечення зайнятості: підтримка людей з особливими потребами, старшого віку, випускників дитячих будинків, безхатченків, жінок із дітьми, осіб, звільнених із місць позбавлення волі, та інших груп, що перебувають у складних життєвих обставинах.

- Надання соціальних послуг: професійне навчання, соціалізація, охорона здоров'я, культурно-просвітницька діяльність, психологічна та

юридична допомога, освітні програми, реінтеграція постраждалих від конфліктів чи переселень.

- Виробництво соціально важливих товарів: товари, що мають значення для суспільства, часто із залученням уразливих груп до процесу виробництва.

- Захист довкілля: екологічно орієнтовані ініціативи, спрямовані на збереження природних ресурсів і зменшення негативного впливу на природу.

Дослідження показує, що соціальне підприємництво в Україні є багатогранним і активно розвивається, хоча інноваційний компонент залишається недостатньо реалізованим.

Ресторан «Urban Space 100», відкритий у грудні 2014 року в Івано-Франківську, є прикладом успішного соціального підприємництва в Україні. Цей заклад об'єднав 100 соціально активних мешканців міста, які прагнули сприяти його сталому розвитку. Ресторан працює як звичайний бізнес, забезпечуючи дохід і витрати, а також виплачуючи заробітну плату працівникам. Проте ключова відмінність полягає в тому, що 80% прибутку спрямовується на реалізацію громадських проєктів, які покращують міське середовище, наприклад, створення зон відпочинку, велосипедної інфраструктури, зелених зон та ремонт доріг [13; 31; 55].

Цей ресторан демонструє, як співпраця місцевих мешканців і використання їхніх особистих і ділових мереж можуть підвищувати добробут громади та комфорт міського життя.

За перші два роки роботи ресторан підтримав 17 проєктів, зокрема:

- «Франківський вуличний малюнок» – створення муралів за участю аргентинського художника Хорхе Помара (AMOR).

- Програма «Міські Гранти» – фінансування громадських ініціатив через платформу «Тепле Місто».

- Urban Space Radio – онлайн-радіо, присвячене міській культурі, урбаністичним процесам та українській музиці.

– «Різдвяна Шопка-2016» – оновлення авторського різдвяного Вертепу в центрі міста.

– Музичний проект «Пенсія» – соціальний проект, що об'єднує людей навколо ідеї музичної співтворчості.

«Urban Space 100» є прикладом того, як соціальне підприємництво може ефективно вирішувати проблеми громади, залучаючи ресурси місцевих жителів і спрямовуючи прибутки на благо міста.

У жовтні 2015 року ресторан Urban Space 100 здобув нагороду в конкурсі стійких бізнес-рішень СТАЛО у своїй номінації, що підтвердило його успішність як соціального підприємства.

Протягом року заклад підтримав 12 соціальних проектів, спрямованих на розвиток культури, спорту, урбаністики, благодійності та громадських ініціатив. Серед них [19; 51]:

– «Лабораторія Друзів» – мистецькі пленери й виставка за участі дітей із Центру соціально-психологічної реабілітації.

– День Вуличної Музики – музична подія з різножанровими виступами артистів з усієї України.

– Анімаційна інсталяція «Бігаєм до Бога» – творча анімаційна робота, що розповідає про життя міста.

– Шкільний турнір із футзалу – Кубок НФК «Ураган».

– «Шукаю домівку» – соціальна кампанія із прилаштування безпритульних тварин від благодійної організації «Дім Сірка».

– Ігровий майданчик у дитячій лікарні – адаптована зона для дітей із різними потребами.

– Інсталяція «Пісня дерев» – мистецький проєкт у міському сквері.

– Комікс «Франек, добрий ранек!» – кошти з продажу спрямовані на створення нового громадського простору.

– Бетонний тенісний стіл – встановлений для школярів для активного дозвілля.

– «Дізнайся свою групу крові!» – кампанія з популяризації донорства крові.

– Видання «О, прекрасний новий світ» Олдоса Гакслі – часткове фінансування перекладу й видання.

– Хакатон для створення сучасного скверу – проект багатофункціонального простору в Івано-Франківську.

На майбутнє Urban Space 100 планує масштабувати свою модель через програму Urban Space Global. Вона передбачає відкриття нових ресторанів за принципом соціальної франшизи в інших містах України та за кордоном, що розширить вплив цієї унікальної ініціативи.

Соціальні підприємства в Україні відіграють важливу роль у створенні можливостей для самореалізації та підтримки вразливих груп населення.

«*Mimi*» – підприємство, яке сприяє фінансовій незалежності людей з особливими потребами, внутрішньо переміщених осіб, сімей у кризі та ВІЛ-інфікованих. Воно надає їм робочі місця та щомісяця спрямовує 10% прибутку на соціальні ініціативи. За час роботи «Миті» допомогло 23 особам, організувало 4 соціальні заходи для жінок похилого віку та дітей, співорганізувало студентський конкурс краси й підтримало Центр СНІДу.

«*Горіховий дім*» фінансує Центр інтегральної опіки для жінок, допомагаючи жінкам у кризових ситуаціях повернутися до нормального життя. За шість років близько 90 жінок скористалися допомогою, причому 80% успішно завершили програму інтеграції [6; 19].

«*Барвіста*» та «*Рукомисли*» створено для підтримки людей у складних життєвих обставинах, таких як безробіття, наслідки війни або торгівля людьми. Ці підприємства з'явилися в рамках міжнародного проекту, спрямованого на економічну підтримку груп ризику.

«*Барвіста*» виготовляє текстильні вироби та займається працевлаштуванням молодих фахівців, які здобули професії «кравець»,

«швачка», «закрійник», але не мали досвіду роботи. Підприємство також надає психологічну та юридичну допомогу жінкам у кризі.

«Рукомисли» включає майстерні з обробки деревини, валяння та розпису по тканині. Підприємство проводить навчання й забезпечує психологічну та юридичну підтримку працівників.

Всі ці підприємства реалізують свою продукцію та послуги на локальному рівні, але понад половина з них (56%) охоплюють кілька областей України. Вони працюють не лише для вирішення соціальних проблем, а й для розвитку професійних навичок та інтеграції людей у суспільство.

Соціальні підприємці в Україні вирізняються високим рівнем освіти, активністю та орієнтацією на суспільно важливі цілі.

Серед керівників соціальних підприємств більшість становлять чоловіки (53,2% директорів та 58,9% заступників). Респонденти переважно молодого та середнього віку: наймолодшому 22 роки, найстаршому – 78, а підприємців до 34 років найбільше. Рівень освіти вражає: 85,5% директорів і 80,4% заступників мають повну вищу освіту, що свідчить про їхній інтелектуальний потенціал і прагнення до розвитку [13; 26].

Мотиви діяльності соціальних підприємців здебільшого не пов'язані з матеріальними вигодами (табл. 2.2). Основна мета – вирішення соціальних проблем, покращення життя певних груп населення та суспільства загалом. Вони відзначають бажання бути корисними, змінювати світ на краще, займатися благодійністю та впроваджувати нові ідеї.

Таблиця 2.2 – Основні мотиви здійснення соціальної підприємницької діяльності

1	Вирішувати нагальні соціальні проблеми	98,4%
2	Підвищувати якість життя певних категорій населення	96,8%
3	Підвищувати якість життя населення України	93,6%
4	Бути соціально відповідальним	90,3%
5	Підвищувати якість життя своєї місцевості	85,5%
6	Допомагати конкретним людям (учасникам АТО, ВПО тощо)	80,6%
7	Інше	9,7%

Чисельність працівників на більшості соціальних підприємств не перевищує десяти осіб, що пов'язано з їх молодістю та нестабільним фінансовим становищем. Окрім соціально вразливих категорій, підприємства також працевлаштовують осіб із інших груп. До реалізації проектів активно залучають волонтерів (38,7% підприємств), що дозволяє знизити витрати на виконання частини робіт (рис. 2.1).

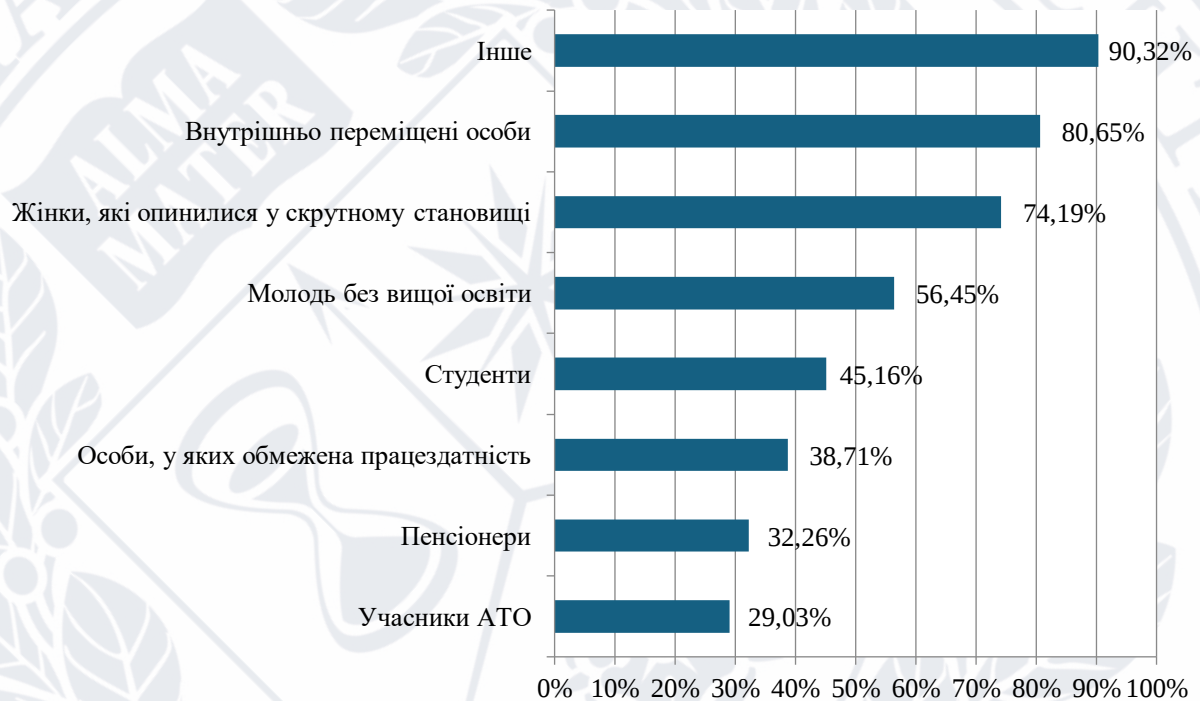

Рисунок 2.1 – Категорії працівників соціальних підприємств

Таким чином, соціальні підприємства в Україні працюють із сильною внутрішньою мотивацією, досягаючи своїх цілей навіть за умов обмежених ресурсів, та роблять вагомий внесок у вирішення суспільних викликів.

Безробіття, як одна з ключових соціально-економічних проблем, негативно впливає на рівень та якість життя. Найбільше це зачіпає жінок, людей старше 45 років та молодь до 35 років. Соціально вразливі групи населення віддають перевагу стабільній і довготривалій зайнятості, оскільки для них знайти нову роботу складніше, ніж конкурентоспроможним кандидатам [10; 36; 50].

Зростання безробіття найбільше позначається на соціально незахищених категоріях, які часто залишаються поза увагою ринку праці. Соціальні підприємства (СП) ефективно інтегрують ці групи у суспільство, надаючи їм можливість підвищувати кваліфікацію та освоювати нові професії. Це сприяє реалізації права кожного громадянина на працю та підтримує їхній життєвий рівень.

Цільова аудиторія більшості соціальних підприємств охоплює жителів міст і регіонів, де вони працюють, а також жінок із дітьми та внутрішньо переміщених осіб (рис. 2.2) [40; 41; 42].

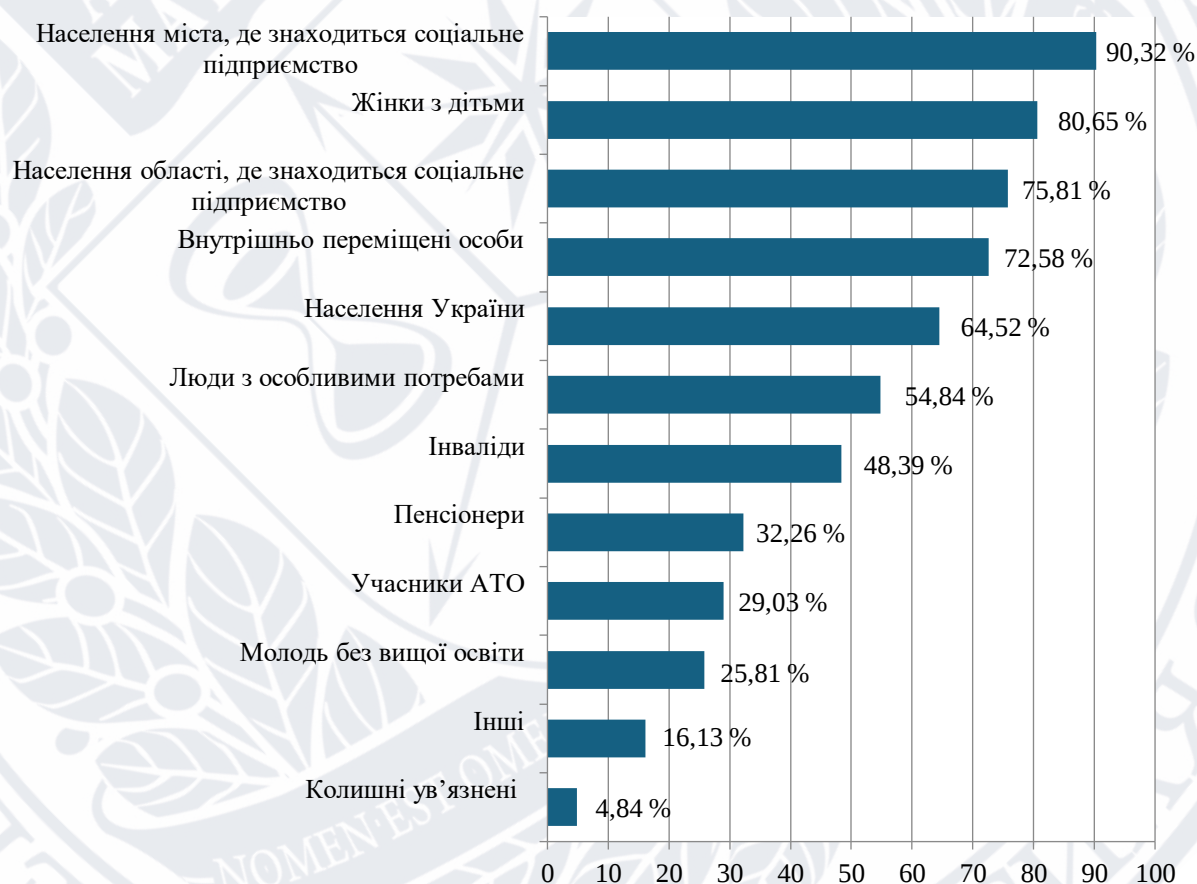

Рисунок 2.2 – Цільова аудиторія соціальних підприємств

Фінансування СП здебільшого формується за рахунок доходів від продажу товарів і послуг, грантів міжнародних фондів та благодійних внесків (рис. 2.3). Така модель фінансування підвищує фінансову стійкість підприємств і дає змогу адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури.

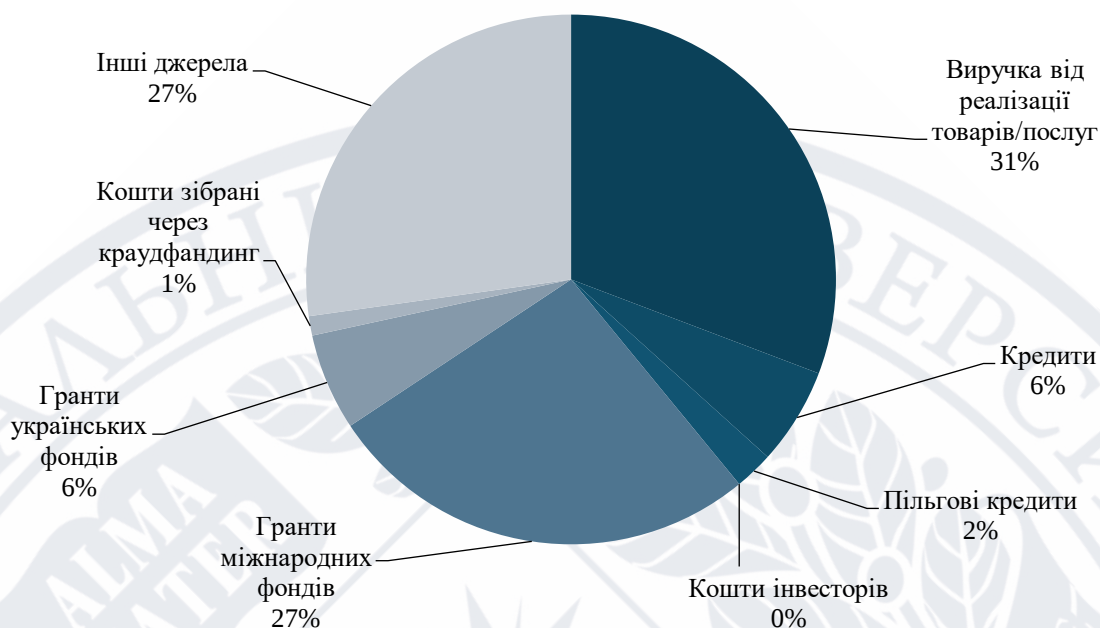

Рисунок 2.3 – Джерела фінансування СП

Значна частина доходів соціальних підприємств (35% опитаних) спрямовується на соціальні та екологічні цілі. Близько 27% підприємств виділяють понад 80% прибутку на такі ініціативи, що свідчить про їхню відданість місії (рис. 2.4) [40; 41; 42].

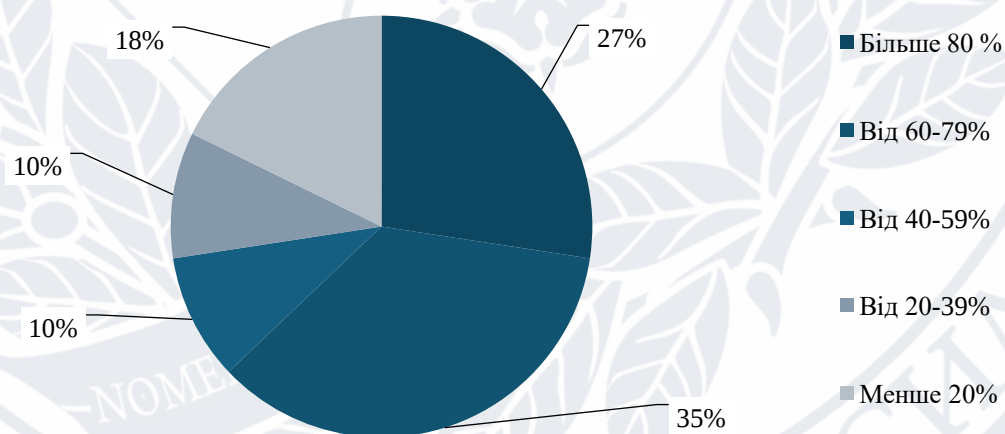

Рисунок 2.4 – Частка прибутку, яка спрямовується на реалізацію статутних цілей соціальних підприємств (% обстежених підприємств)

Оцінювання соціального впливу є важливим, але проблемним завданням для багатьох СП. Лише 51,6% підприємств вимірюють свій вплив через

зворотний зв'язок, підрахунок задоволених клієнтів або кількість реалізованих заходів. Брак фінансових ресурсів, стандартизованих показників оцінки та кваліфікованих кадрів є основними перешкодами для систематичного моніторингу соціального впливу.

Соціальне підприємство «Творчий магазин-майстерня Сімейка» впровадило стратегічний план розвитку, включивши моніторингову стратегію з індикаторами оцінки своєї діяльності. Показники включають кількісні, якісні, фінансові метрики, а також оцінку соціального впливу та результатів для цільових груп (економічних, соціальних, психологічних).

Інше підприємство, «Турклуб Манівці», щорічно публікує звіти про кількість соціальних заходів і учасників, а також планує проводити соціальний аудит.

Близько 58% соціальних підприємств регулярно оцінюють задоволеність працівників через опитування та особисте спілкування, що дозволяє підвищити якість праці та соціальних послуг.

Керівники підприємств висловлюють потребу в підтримці, серед іншого:

- фінансова допомога;
- інформаційна підтримка на краудфандингових платформах;
- допомога в підготовці грантових заявок і доступі до міжнародних програм;
- прозорі програми підтримки;
- активні дії з боку державних і місцевих органів влади для підтримки соціальних ініціатив.

Соціальне підприємництво здебільшого розвивається завдяки ініціативним громадянам. Підприємці позитивно ставляться до ідеї державної підтримки через податкові пільги, доступне фінансування та субсидії.

Відсутність стандартизованої звітності заважає формувати реальне уявлення про соціальні підприємства в Україні. Однак підприємці готові активно інвестувати свої ресурси для підвищення якості життя населення.

Дослідження показало, що соціальні підприємства можуть бути самоокупними, отримуючи стійкий дохід від продажу товарів і послуг, що відрізняє їх від благодійних організацій і соціально відповідального бізнесу. Їхня головна відмінність полягає у систематичному виконанні соціальних цілей, інтегрованих у комерційну діяльність.

2.2 Аналіз проблем та перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні

У сучасних умовах, коли соціально-економічні виклики зростають, а фінансові ресурси держави обмежені, соціальне підприємництво (СП) набуває все більшої важливості як інструмент для вирішення соціальних проблем і створення соціальних благ.

Незважаючи на певні ініціативи в Україні щодо розвитку соціального підприємництва, наразі немає єдиного законодавчого акту, що регулює цей сектор. У Європейському Союзі законодавство щодо СП в кожній країні розробляється окремо, з урахуванням загальної програми «Ініціатива соціального підприємництва», прийнятої Європейською комісією. Важливо також розмежувати соціальне підприємництво від традиційного бізнесу, який орієнтований на отримання прибутку, та соціально відповідального бізнесу, який хоч і прагне до прибутку, але активно підтримує соціальні програми та ініціативи.

Соціальне підприємництво має низку позитивних аспектів, серед яких:

- створення соціальних благ і послуг;
- сприяння соціальній інклюзії вразливих верств населення;
- вирішення актуальних соціальних проблем;
- підвищення соціальної свідомості і активності в громадах;
- зниження навантаження на місцеві бюджети щодо вирішення соціальних питань.

У табл. 2.3 представлено характеристики та результати діяльності соціального підприємництва. Таблиця структурована на позитивні та негативні аспекти як характеристик, так і результатів діяльності соціального підприємництва [6; 10; 36].

Таблиця 2.3 – Характеристики та результати діяльності СП

	Позитивні	Негативні
Характеристики діяльності СП	- Створення соціального блага та вирішення соціальних проблем	- Фінансові виклики через залежність від соціальних інвестицій
	- Необхідність для спільнот (надання важливих послуг)	- Високий рівень невідомості про діяльність соціального підприємництва
	- Проведення інновацій (використання нових технологій)	- Вплив на суб'єкти через проблеми оцінки ефективності
	- Підвищення соціальної свідомості (активізація громадськості)	
Результати діяльності	- Сприяння працевлаштуванню соціально незахищених верств населення	- Можливість нижчої економічної ефективності порівняно з традиційним бізнесом
	- Ефективне використання фінансових ресурсів для соціальних проєктів	- Складнощі з отриманням конкурентних позицій на ринку через відсутність підтримки
	- Зменшення навантаження на місцеві бюджети (наприклад, шляхом вирішення екологічних проблем)	

Проте, розвиток соціального підприємництва в Україні йде досить повільно, що обумовлено рядом проблем:

- відсутністю чіткого законодавчого регулювання та програмної підтримки цього сектору;
- відсутністю статистичного обліку і моніторингу результатів діяльності соціальних підприємств;

– низьким рівнем інформованості населення про важливість соціального підприємництва, що знижує попит на відповідні товари і послуги.

Ці проблеми призводять до численних труднощів для соціальних підприємців, серед яких можна виокремити кілька ключових аспектів [9; 13]:

1. Відсутність інституційного визнання соціального підприємництва, що ускладнює його розвиток як окремого сектору.
2. Відсутність відповідного регуляторного середовища. Соціальні підприємці не мають чітких критеріїв для оцінки соціальних впливів та не можуть отримати відповідну правову підтримку.
3. Відсутність статистичного обліку соціальних підприємств та єдиного реєстру, що ускладнює моніторинг їхньої діяльності.
4. Відсутність офіційного моніторингу діяльності соціальних підприємств на регіональному рівні.
5. Відсутність програм підтримки розвитку соціальних підприємств, що обмежує їх можливості для зростання та інновацій.

Без належного регуляторного середовища соціальні підприємці стикаються з труднощами при доступі до державних і приватних ринків, а також мають обмежені можливості для отримання кредитів. Наприклад, в Україні законодавство щодо державних закупівель не передбачає спеціальних пільг для соціальних підприємств, що значно обмежує їх конкурентні можливості.

Велика залежність від іноземної підтримки та інвестицій також обмежує розвиток цього сектору. Кількість навчальних заходів та тренінгів з соціального підприємництва, що проводяться міжнародними донорами, є обмеженою, що не дає змоги соціальним підприємцям отримувати необхідні знання та ресурси. Більшість соціальних підприємств в Україні фінансуються через гранти від міжнародних донорів, але ці програми також мають обмежений обсяг і доступність.

Щодо кредитування, то єдиною програмою, що орієнтована виключно на соціальних підприємців, є програма соціального інвестування Western NIS Enterprise Fund. Однак вона доступна лише для вже існуючих соціальних підприємств, що ускладнює запуск нових бізнесів у цій сфері.

У цілому, відсутність чіткого законодавчого визначення та підтримки соціального підприємництва створює перешкоди для його розвитку (рис. 2.5). Це також обмежує можливості масштабування існуючих підприємств та знижує їх вплив на суспільство та економіку. Через цю невизначеність соціальні підприємці часто працюють «в тіні», що ускладнює оцінку їхнього соціального та економічного внеску [7; 50].

Рисунок 2.5 – Перешкоди щодо ведення та діяльності соціального підприємництва в Україні

Однією з основних проблем є *відсутність чітких та прозорих інструментів для регулювання цієї сфери*. Це включає в себе недосконале законодавство, відсутність фінансових інструментів підтримки для соціальних

підприємців, а також недостатню підтримку з боку держави в умовах кризових ситуацій.

Невизначеність у правовому регулюванні. В Україні немає єдиної правової рамки для соціальних підприємств, що ускладнює їх створення та функціонування. Законодавство потребує адаптації до потреб сучасного суспільства, а також чіткої класифікації соціальних підприємств.

Фінансова підтримка та ресурси. Держава не завжди має можливість надавати достатню фінансову підтримку соціальним підприємцям, що часто є бар'єром для їх розвитку. Створення механізмів пільгового кредитування, грантової підтримки та доступу до державних замовлень є важливими кроками для підтримки соціальних ініціатив.

Навички та знання серед підприємців. Соціальним підприємцям часто не вистачає досвіду у веденні бізнесу, що є особливо важливим у складних економічних умовах. Підготовка кваліфікованих кадрів для цього сектору є необхідною для ефективної роботи соціальних підприємств.

Соціальне підприємництво має значний потенціал у розв'язанні соціальних проблем в Україні, зокрема в умовах війни та відновлення післявоєнного періоду. Для цього потрібно [6; 53; 56]:

- Розробити та запровадити ефективне законодавство, яке чітко визначатиме статус і діяльність соціальних підприємств.
- Збільшити державну підтримку через фінансові механізми, які забезпечують сталий розвиток соціальних підприємств.
- Провести навчання для соціальних підприємців та розвивати підприємницьку культуру у цьому секторі.
- Створити партнерства між державними органами, бізнесом та громадськими організаціями для підтримки соціальних підприємств на всіх етапах їх розвитку.

Основними напрямками та перспективами розвитку соціального підприємництва в Україні відповідно до рекомендацій ЄС є: пропагування

культури соціального підприємництва; побудова інституційної структури; створення правового та регуляторного базису; забезпечення фінансового доступу для соціальних підприємців; забезпечення доступу до ринків; розвиток соціально-підприємницьких навичок; вимірювання соціального впливу та підготовка соціальної звітності (табл. 2.4) [9; 36; 52].

Таблиця 2.4 – Основні напрями та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні

Напрями та перспективи	Зміст
Пропагування культури соціального підприємництва	Збільшення інформованості про соціальне підприємництво серед населення через освітні заклади, дослідження, статистику та медіа
Побудова інституційної структури	Призначення відповідальних осіб та установ для розвитку соціального підприємництва, координація державних установ і залучення експертів, неурядових організацій та бізнесу
Створення правового та регуляторного базису	Офіційне визнання соціальних підприємств, спрощення адміністративних процедур та впровадження податкових стимулів
Забезпечення фінансового доступу для соціальних підприємців	Створення інструментів фінансування через державний або місцевий бюджети, залучення фінансування від міжнародних організацій
Забезпечення доступу до ринків	Налагодження системи державних закупівель з урахуванням соціальних підприємців, введення соціального контракування та механізмів підтримки
Розвиток соціально-підприємницьких навичок	Надання доступу до навчальних та менторських програм, підтримка мереж і професійних асоціацій для соціальних підприємців
Вимірювання соціального впливу та підготовка соціальної звітності	Підтримка соціальних підприємств у вимірюванні результатів їх діяльності та впровадження методів оцінки соціального впливу

Отже, висновки щодо результатів аналізу проблем та перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні можна сформулювати таким чином:

1. Основні проблеми розвитку соціального підприємництва:

– Відсутність чіткого законодавчого регулювання: в Україні бракує спеціального законодавчого акту, який би регулював соціальне

підприємництво, що призводить до юридичної невизначеності та створює перепони для розвитку цього сектора.

- Залежність від зовнішнього фінансування: соціальні підприємства в Україні значною мірою залежать від грантів і інвестицій міжнародних донорів, що обмежує їхню незалежність і стійкість.

- Низький рівень поінформованості: низька обізнаність громадян і бізнесу про соціальне підприємництво обмежує розвиток попиту на соціальні послуги та товари, що негативно позначається на масштабах та ефективності цього сектора.

- Відсутність єдиного механізму моніторингу та статистики: в Україні немає ефективної системи статистичного обліку та моніторингу соціальних підприємств, що ускладнює оцінку їхнього впливу на економіку та суспільство.

2. Перспективи розвитку соціального підприємництва:

- Пропагування культури соціального підприємництва: важливим кроком є інформування населення через освітні програми та ЗМІ, що сприятиме збільшенню попиту на соціальні послуги та створенню більш стійкої екосистеми для цього сектору.

- Розбудова інституційної структури: необхідно створити відповідальні органи, які б координували розвиток соціального підприємництва на всіх рівнях влади, а також впроваджували стратегії підтримки за участю експертів та представників неурядових організацій.

- Створення правового та регуляторного базису: важливим є ухвалення законодавчих ініціатив, що визнають соціальне підприємництво та забезпечують його стимулювання через податкові пільги та спрощення процедур.

- Забезпечення фінансового доступу: оскільки соціальні підприємства мають обмежений доступ до традиційних фінансових ресурсів, важливим є

створення механізмів фінансування через державні програми та міжнародні організації.

– Розвиток соціально-підприємницьких навичок: підтримка соціальних підприємців через навчання, менторські програми та розвиток професійних мереж стане основою для формування ефективних бізнес-моделей.

Таким, чином, перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні залежать від комплексного підходу, включаючи розвиток законодавчої бази, створення інструментів фінансування, а також розвиток культури соціального підприємництва серед громадян і бізнесу. Важливо забезпечити чітке розмежування соціального підприємництва від традиційного бізнесу, створити ефективну систему моніторингу та підтримки. У разі вирішення цих проблем сектор соціального підприємництва в Україні має великі можливості для подальшого зростання, що, у свою чергу, сприятиме вирішенню соціальних проблем та розвитку економіки в цілому.

2.3 Особливості впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні

Затребуваність дослідження впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні зумовлена низкою ключових факторів, які визначають значущість соціальних підприємств для соціально-економічного розвитку країни в умовах сучасних викликів.

В умовах війни з росією, економіка України зазнає значних втрат, зокрема внаслідок руйнування інфраструктури, скорочення виробництва та трудових ресурсів, а також зростання безробіття та соціальних проблем. Зважаючи на ці фактори, соціальне підприємництво може стати важливим інструментом у подоланні наслідків війни та підтримці найбільш вразливих верств населення.

В Україні спостерігається зростання соціальних ризиків, таких як безробіття, бідність, соціальна нерівність та зниження якості життя. З огляду

на обмеженість ресурсів держави, традиційні механізми вирішення цих проблем можуть бути недостатньо ефективними. Соціальне підприємництво може стати важливим чинником для забезпечення сталого розвитку та створення нових можливостей для вразливих груп населення [3; 15; 22].

У країні спостерігається обмежене фінансування з боку держави для вирішення соціальних проблем, а також недостатня інфраструктура для підтримки підприємницьких ініціатив. В цьому контексті соціальне підприємництво здатне забезпечити додаткові ресурси через інноваційні бізнес-моделі, орієнтовані на вирішення соціальних проблем.

В умовах глобалізації та змін у світових економічних трендах зростає роль соціально відповідального бізнесу. Україні необхідно адаптувати ці моделі до своїх умов, оскільки соціальне підприємництво може стати важливим чинником інтеграції в глобальні соціально орієнтовані економічні процеси.

Усе ще недостатньо розвинута законодавча база та інституційні механізми, що регулюють діяльність соціальних підприємств в Україні. Дослідження цієї теми допоможе розробити рекомендації щодо створення сприятливого середовища для розвитку соціального підприємництва, що, в свою чергу, сприятиме подоланню соціальних ризиків.

Основними соціальними ризиками, спричиненими повномасштабною війною для України, є:

1. Втрата людського капіталу. Одним з головних ризиків є значна міграція людей – як за кордон, так і всередині країни. Це призвело до втрати кваліфікованих працівників, що негативно позначилося на виробничому процесі та збільшило рівень безробіття, яке досягло приблизно 30%. В результаті, значно зросло навантаження на систему соціального захисту. Ситуація також ускладнюється розбалансованістю на ринку праці за професійними та регіональними ознаками.

2. Скорочення виробництва та економічна стагнація. Війна призвела до значного падіння ВВП (більше 30%), скорочення промислового виробництва (до 70% в деяких галузях), а також зниження агропродукції через бойові дії. Відсутність можливості ефективно зберігати та експортувати продукцію, а також руйнування виробничої інфраструктури, погіршили економічну ситуацію.

3. Порушення ланцюгів постачання та дефіцит енергоресурсів. Руйнування транспортної інфраструктури та фізичне знищення частини енергетичної інфраструктури призвели до серйозних проблем з постачанням товарів та послуг. Дефіцит енергетичних ресурсів вплинув на виробничу та соціальну сфери, погіршивши якість життя.

4. Зростання собівартості виробництва та інфляційні тенденції. В умовах війни значно зросла собівартість виробництва через подорожчання енергоресурсів, сировини та логістики. Інфляція перевищила 30%, а девальвація гривні посилила цінові тенденції, зокрема на експортну продукцію.

5. Скорочення сукупного попиту та експорту. Внаслідок зниження платоспроможності населення та зменшення виробництва, сукупний попит різко скоротився. Товарний експорт зменшився на 34%, що зумовлено труднощами у логістиці та скороченням виробництва.

6. Фінансові ризики та дефіцит бюджету. Збільшення видатків на оборону та соціальні потреби призвело до дефіциту бюджету, що склав 31,7% ВВП. Це супроводжувалося збільшенням державного боргу та втратами бюджетних надходжень через податкову лібералізацію.

7. Зниження банківського кредитування. Через зменшення платоспроможності та зростання ризиків, банківське кредитування значно скоротилося. Висока облікова ставка НБУ та переорієнтація коштів банків на безризикові фінансові інструменти також обмежили кредитну активність [5; 37; 52].

Таким чином, війна викликала низку серйозних економічних проблем, серед яких найвизначнішими є втрата людського капіталу, скорочення виробництва та експортних можливостей, а також значні фінансові та соціальні ризики. Усі ці фактори серйозно гальмують економічний розвиток та ставлять під загрозу стійкість країни у довгостроковій перспективі.

Соціальне підприємництво виконує ключову роль у подоланні соціальних ризиків в Україні через різні сфери діяльності. Кожна сфера спрямована на вирішення конкретних соціальних, екологічних та економічних проблем, що відображається через відповідні індикатори. У табл. 2.5 наведено розподіл сфер СП і відповідних індикаторів подолання соціальних ризиків.

Таблиця 2.5 – Вплив соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні [25; 44; 49]

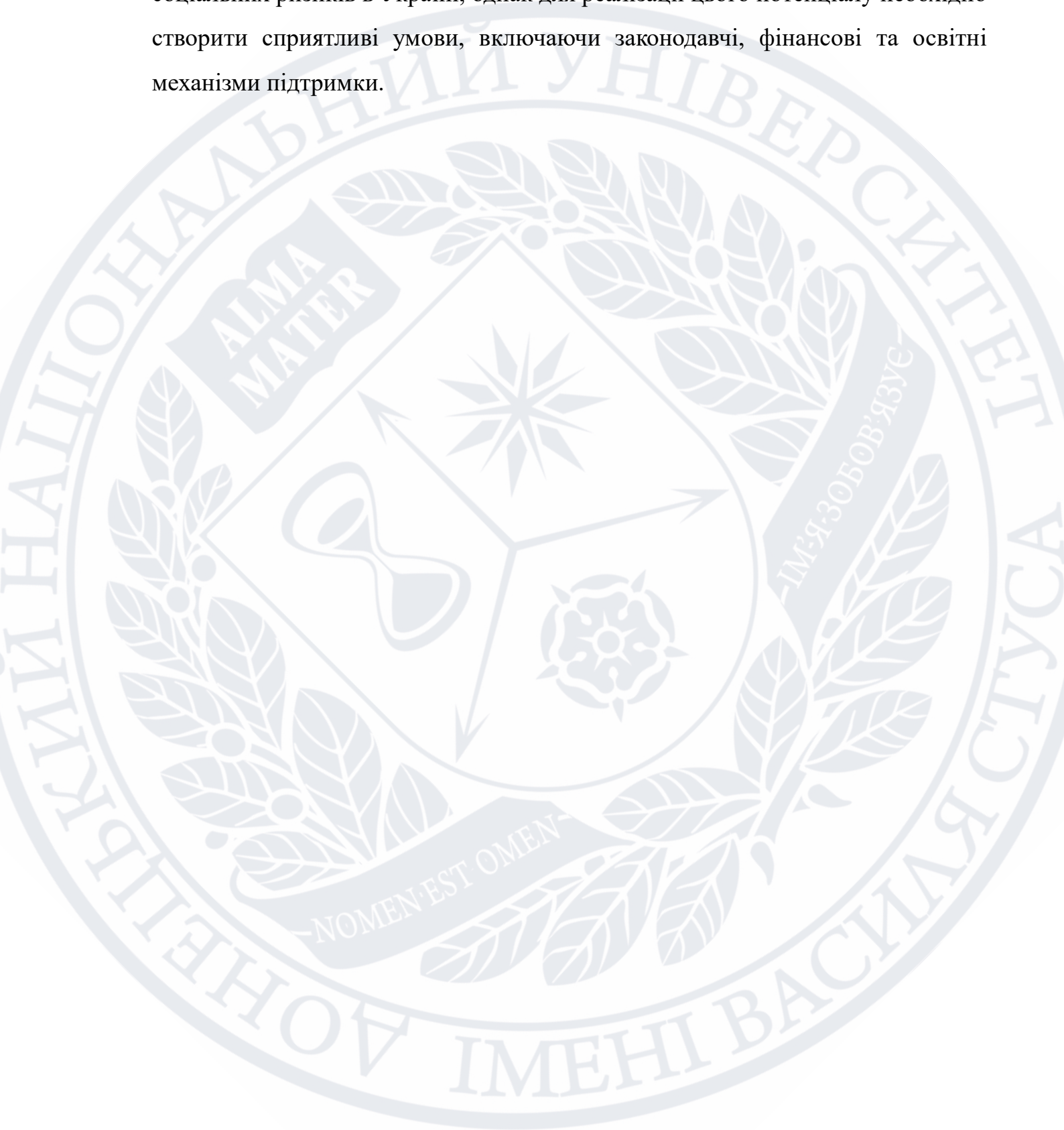
Сфера СП	Індикатори подолання соціальних ризиків в Україні
Освітні послуги	Зростання рівня освіти; підвищення зайнятості; збільшення доходів домогосподарств
Медичні послуги	Зростання тривалості життя; доступ до медичних послуг; покращення здоров'я населення
Забезпечення якісними продуктами і водою	Зменшення бідності; підвищення якості харчування та питної води
Зайнятість вразливих груп населення	Зменшення безробіття; покращення умов праці; збільшення задоволеності життям
Профорієнтація та працевлаштування	Зростання продуктивної зайнятості; поліпшення умов праці
Оздоровчо-спортивні послуги	Поширення здорового способу життя; активна участь молоді у спорті
Культурний розвиток	Збільшення доступу до культурного життя; розвиток духовності
Рекреаційні послуги	Покращення доступності та якості відпочинку
Забезпечення житлом	Збільшення задоволеності характеристиками житла
Соціальний туризм	Зростання задоволеності життям туристів та екскурсантів
Екологічні послуги	Покращення екологічної ситуації; підвищення екологічної свідомості населення
Консультавання з питань СП	Підвищення доходів домогосподарств; зростання можливостей у підприємстві
Розвиток громадянського суспільства	Розвиток організацій; зростання участі у політичному житті

Таким чином, дослідження впливу соціального підприємництва на подолання соціальних ризиків в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволяє визначити потенціал соціального підприємництва для вирішення соціальних проблем, створення робочих місць, зменшення бідності та забезпечення соціальної інклюзії, що є ключовими викликами в умовах сучасної економічної та політичної ситуації в Україні.

Соціальне підприємництво є важливим інструментом подолання соціальних ризиків. В умовах соціально-економічної нестабільності та війни в Україні соціальне підприємництво може відігравати ключову роль у створенні нових робочих місць, підтримці вразливих груп населення, зниженні рівня бідності та забезпеченні соціальної інклюзії. Соціальні підприємства сприяють вирішенню нагальних проблем, таких як безробіття, відсутність доступу до освіти та медичних послуг, а також покращенню якості життя у постраждалих від війни регіонах.

У разі належної підтримки, соціальне підприємництво може стати важливим фактором для відновлення економіки України після війни, сприяючи не лише створенню нових робочих місць, а й розвитку нових соціальних послуг. Однак для цього необхідна чітка координація з боку держави, бізнесу та неурядових організацій для формування ефективної екосистеми підтримки соціальних підприємств. Для ефективного росту соціального підприємництва необхідно: розробити комплексну стратегію для підтримки соціального підприємництва, яка включатиме не лише правові механізми, а й створення інституційних структур для надання консультацій, навчання та розвитку бізнес-ініціатив; створити нові фінансові інструменти, а також полегшити доступ до існуючих ресурсів, щоб забезпечити сталий розвиток соціальних підприємств. Також важливо проводити інформаційні кампанії, навчальні програми та тренінги для підвищення рівня знань та зацікавленості в соціальному підприємстві як серед громадян, так і серед підприємців.

Отже, соціальне підприємництво має великий потенціал для подолання соціальних ризиків в Україні, однак для реалізації цього потенціалу необхідно створити сприятливі умови, включаючи законодавчі, фінансові та освітні механізми підтримки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

3.1 Пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні

Світова практика свідчить, що соціальне підприємництво базується на господарській діяльності, яка одночасно вирішує соціальні, економічні та екологічні завдання. На відміну від благодійності, соціальні підприємці створюють цінність шляхом впровадження інноваційних підходів і оптимального використання ресурсів. Їхня мета – сприяти позитивним змінам у суспільстві, підтримувати вразливі верстви населення та задовольняти актуальні соціальні потреби.

Хоча модель успішного соціального підприємства не завжди можна перенести в інший контекст, існує великий потенціал для обміну досвідом і методологіями між різними країнами. Європейський Союз активно підтримує розвиток соціального підприємництва як частину стратегії «Європа 2020». Ця стратегія спрямована на створення стійкого економічного зростання, боротьбу з бідністю і соціальним відчуженням. Для реалізації цієї мети були виділені значні державні кошти на підтримку соціальних підприємств.

На жаль, в Україні цей напрямок ще не отримав достатнього визнання. Соціальні підприємства можуть стати інструментом ефективної зайнятості для людей, які мають труднощі на ринку праці, та важливим механізмом соціальної інтеграції. Щоб стимулювати розвиток соціального підприємництва, доцільно використовувати прогресивний міжнародний досвід.

Однак навіть у Європі соціальні підприємці стикаються з бар'єрами, такими як складне регулювання, обмежений доступ до фінансів, ринків збуту та можливостей розвитку персоналу. Для подолання цих проблем Європейська

комісія в 2011 році запропонувала «Ініціативу щодо розвитку соціального підприємництва». Вона включає створення фінансових інструментів, таких як соціальні інвестиційні фонди, спрощення законодавства, перегляд правил державних закупівель і підтримку прозорості діяльності соціальних підприємств.

Державна політика має сприяти створенню сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва, забезпечуючи його фінансову підтримку, нормативне регулювання та визнання в суспільстві [21; 40].

Для розвитку соціального підприємництва важливо, щоб органи влади мали системне бачення його ролі й потенціалу. Політика повинна враховувати потреби таких підприємств і створювати умови, які максимізують їхній позитивний вплив на суспільство.

Уряди країн ЄС дотримуються комплексного підходу до розвитку соціального підприємництва. Вони забезпечують узгодженість різних компонентів підтримки, таких як фінансування, регулювання та створення сприятливого середовища. Наприклад, Європейська Комісія через Європейський інвестиційний банк і Європейський інвестиційний фонд створила спеціальні фінансові механізми, зокрема гарантії EaSI, які сприяють розширенню доступу до фінансів для соціальних підприємств. Ці інструменти дозволяють фінансовим посередникам, таким як постачальники мікрокредитів, надавати підтримку більшій кількості підприємств завдяки механізму розподілу ризиків.

ЄС визнає соціальне підприємництво як ключовий інструмент для впровадження інновацій у вирішення соціальних проблем. У розвинених країнах підтримка таких підприємств часто є частиною державної політики, і держава відіграє важливу роль як стабільне джерело фінансування. У той же час у країнах з високими політичними ризиками підтримка з боку держави може бути нестабільною, що створює додаткові виклики для соціальних підприємств.

Таким чином, для сталого розвитку соціального підприємництва необхідно не лише забезпечити фінансову підтримку, але й сформувати комплексну політику, яка враховує специфіку місцевих умов і потреб.

У доповіді ОЕСР «Загальний політичний огляд соціального підприємництва» зазначено, що соціальні підприємства теж відчують наслідки економічних криз і не можуть повністю замінити державу в наданні соціальних послуг чи вирішенні проблем зайнятості. Соціальне підприємництво не є універсальним вирішенням, але відіграє важливу роль у подоланні соціальних і економічних викликів.

Для підвищення ефективності соціальних підприємств необхідно впроваджувати політику, яка сприятиме їхньому розвитку на національному та місцевому рівнях. На основі досліджень різних країн-членів ОЕСР визначила ключові напрями державної підтримки (рис. 3.1) [23; 45; 55].

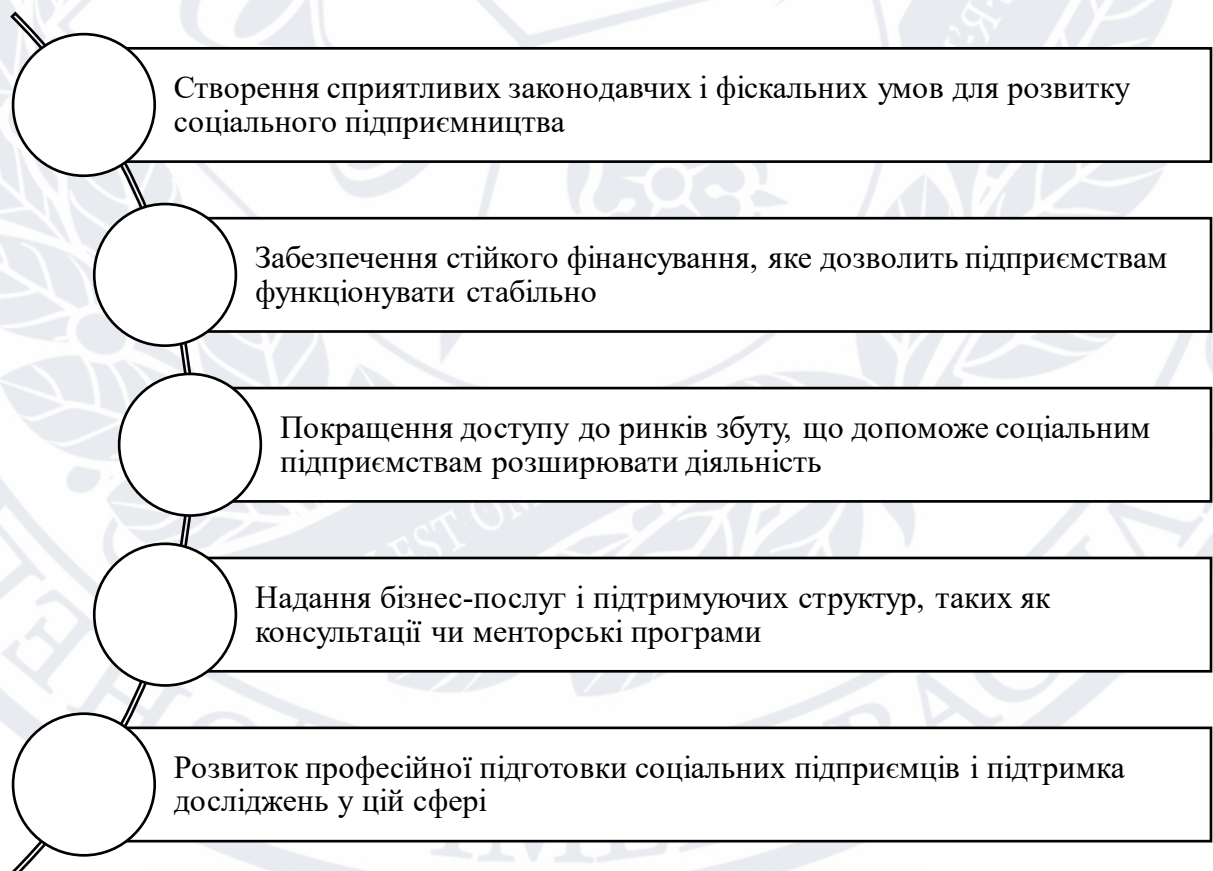

Рисунок 3.1 – Ключові напрями державної підтримки розвитку соціальних підприємств

Дослідження соціального підприємництва активно підтримуються урядами країн ЄС і державними науково-дослідними установами. Це дозволяє оцінювати потреби таких підприємств залежно від їхньої організаційно-правової форми та знаходити оптимальні шляхи інтеграції їх у соціально-економічну політику.

Моніторинг, вимірювання соціального впливу, створення навчальних платформ і оцінка стратегій підтримки є важливими аспектами цих досліджень. Висновки ОЕСР підтверджують, що державна політика стимулює розвиток соціального підприємництва, створюючи сприятливі умови для його зростання й ефективної діяльності.

У розвинених країнах успіх соціального підприємництва значною мірою залежить від комплексної державної підтримки. Дослідниця Б. Санчез, вивчаючи політичні інструменти в 14 країнах світу, виділила 10 основних механізмів сприяння розвитку соціального підприємництва. Серед них:

- спеціальні правові форми;
- фіскальні стимули;
- підтримка через державні закупівлі;
- гранти;
- державні венчурні та гарантійні фонди;
- соціальні облігації;
- інформаційні кампанії;
- інкубаційні й акселераційні програми;
- менторські програми.

У табл. 3.1 наведено розширений перелік інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні, що розподілені за такими групами: правові, фінансові, інформаційні та організаційні [23; 40; 45; 57].

Таблиця 3.1 – Інструменти державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва та переваги їх застосування в Україні

<i>Назва інструменту державної підтримки</i>	<i>Переваги застосування в Україні для розвитку СП</i>
ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ	
Розробка правової бази соціального підприємництва	Законодавче визначення СП забезпечує їх ідентифікацію та можливість цільової державної підтримки
Податкові пільги	Зменшення податкового навантаження, зокрема ставки ЄСВ на 6 місяців, стимулює створення соціальних проектів
Державний реєстр соціальних підприємців	Підвищує прозорість діяльності, залучає інвесторів і сприяє державній підтримці через акумулювання звітності
ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ	
Система публічних закупівель	Гарантії доступу до ринків державних контрактів через виділення певного відсотка тендерів для СП
Програми субсидій	Часткове відшкодування витрат на оренду, обладнання тощо сприяє підтримці на етапі становлення
Гранти	Короткострокова фінансова допомога для забезпечення сталості початкових проектів СП
Фонди венчурного капіталу	Джерело коштів для запуску або розширення соціального підприємства
Фонд гарантій	Покращує умови довгострокового кредитування через поруку Фонду перед банками
Соціально орієнтовані облігації	Забезпечують довгострокове фінансування СП за рахунок капіталу приватних інвесторів
Бізнес-інкубатори й акселератори	Знижують ризики створення СП через безкоштовні консультації, необхідні для налагодження роботи й позитивного соціального впливу
Регіональні центри з розвитку СП	Забезпечують методичну й організаційну підтримку для активізації СП у регіонах
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ	
Заходи з нарощування потенціалу СП	Популяризація успішних практик і стимулювання підприємницької активності через конкурси та форуми
Відзначення державними нагородами	Підвищує увагу до СП, заохочує їх розвиток і популяризацію
ІНФОРМАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ	
Інформаційні кампанії	Залучають населення до ідей СП через державні інформаційні програми
Навчальні курси та семінари	Розвивають професіоналізм соціальних підприємців завдяки безкоштовній підготовці й тренінгам
Розвиток науково-практичних досліджень	Створюють наукові знання про СП, сприяють підвищенню їхньої ефективності та вирішенню соціальних проблем

В Україні соціальні підприємці стикаються з великими труднощами у фінансовій підтримці. Банки та інвестори оцінюють лише майбутню фінансову прибутковість, ігноруючи соціальний вплив. Це ускладнює запуск навіть добре підготовлених бізнесів.

Одним із ключових факторів розвитку соціального підприємництва є можливість реалізовувати продукцію та послуги. Державні закупівлі можуть стати важливим інструментом, адже вони забезпечують гарантований ринок для певних товарів і послуг. Однак наразі в Україні соціальні підприємства практично не беруть участі в державних тендерах через корупцію, відсутність доступу до інформації та недостатні знання про процедури.

Для вирішення цих проблем важливо:

- Створити освітні програми в бізнес-інкубаторах і акселераторах, які б навчали соціальних підприємців участі у державних закупівлях.
- Врегулювати законодавство, закріпивши норму про виділення певної частки державних контрактів (наприклад, 15-20%) для соціальних підприємств.
- Забезпечити контроль за виконанням цих норм, щоб кошти використовувалися прозоро.

Такі зміни дозволять соціальним підприємствам отримати стабільне фінансування, збільшити свої виробничі потужності та навіть виходити на міжнародні ринки. Це сприятиме не лише їхньому розвитку, але й загальному покращенню економічної ситуації в країні [40; 41; 42].

Пропонується фінансова підтримка для безробітних, які бажають стати соціальними підприємцями, через одноразову допомогу, що виділятиметься обласними Центрами зайнятості з державного бюджету. Основною умовою для отримання цієї допомоги є участь у конкурсі та наявність бізнес-плану.

Також передбачається субсидування витрат на сплату відсотків за короткостроковими та інвестиційними кредитами, а також орендних платежів

для соціальних підприємств, які займаються виробництвом чи наданням соціальних послуг.

Соціальні підприємства можуть претендувати на державні гранти через конкурси, орієнтовані на покращення умов життя вразливих категорій населення, таких як люди похилого віку, ветерани АТО, особи з інвалідністю тощо.

Запропоновано створення Гарантійного фонду, метою якого є полегшення доступу соціальних підприємств до фінансових ресурсів. Фонд забезпечуватиме поруку за кредитами, покриваючи до 50% від їх суми, а плата за цю поруку становитиме 5% її розміру. Для отримання гарантії підприємство має мати стабільний фінансовий стан, вести діяльність не менше трьох місяців та отримати попереднє погодження кредиту.

Бізнес-акселератори передбачають тримісячну програму, що допомагає соціальним підприємцям запускати проекти з мінімальними витратами часу й ресурсів. Програма включає:

- Освітній компонент: навчання з бізнес-планування, соціального впливу, стратегій розвитку.
- Консультаційний компонент: регулярні індивідуальні консультації для супроводу проекту.
- Ресурсний компонент: доступ до інвестиційних ресурсів.
- Менторський компонент: підтримка досвідчених підприємців протягом до двох років після запуску.

Професійні тренери, бізнес-консультанти й куратори забезпечують якісне функціонування акселераторів, сприяючи ефективному старту та розвитку соціальних підприємств.

Бізнес-інкубатори створюються для підтримки розвитку соціальних підприємств (СП) та підвищення їхньої конкурентоспроможності. Це місця, де соціальні підприємці можуть спілкуватися з досвідченими колегами, ділитися ідеями, отримувати поради та підтримку для вдосконалення своїх бізнес-

планів. Інкубатори сприяють виявленню та підготовці підприємців із високим потенціалом, забезпечуючи їм доступ до ресурсів, фінансування та професійної підтримки.

Пропонується створити міські бізнес-інкубатори у всіх великих містах України, які надаватимуть [40; 41; 57]:

- Приміщення на пільгових умовах: офісні, виробничі, конференц-зали, переговорні кімнати та навчальні простори строком на три роки.
- Безкоштовні послуги: інформаційну та PR-підтримку, юридичне та бухгалтерське обслуговування, консалтинг, навчання, допомогу у залученні фінансування, рекламу, організацію участі у виставках, форумах, ярмарках, а також доступ до послуг міжнародних і регіональних партнерів.

Участь у таких програмах можуть брати початківці, які прагнуть стати соціальними підприємцями, зареєстровані підприємці, представники громадських організацій, а також громадяни, які бажають реалізувати соціально-підприємницький проєкт у своєму регіоні.

Щоб поширити кращі практики СП і сприяти партнерству, пропонується щорічно організовувати форуми соціальних підприємців із міжнародною участю. Такі заходи дають можливість для обміну досвідом, пошуку ринкових ніш і розширення комерційних можливостей для соціальних підприємств.

Міністерство соціальної політики України має надавати безкоштовні консультації соціальним підприємцям з ключових питань, таких як:

- стан ринку праці в Україні;
- підтримка ініціатив соціального підприємництва;
- допомога роботодавцям у пошуку працівників;
- організація стажувань для студентів;
- субсидії для роботодавців, які створюють робочі місця для осіб з інвалідністю;
- умови праці та її охорона.

Щоб популяризувати соціальне підприємництво, пропонується проводити конкурс «Соціальний підприємець року», який дозволить виявити успішні проекти та привернути увагу громадськості й державних органів до їхньої діяльності у вирішенні соціальних проблем. Окремо пропонується випускати серію телепрограм та друкованих матеріалів про розвиток соціального підприємництва в Україні, що сприятиме підвищенню його престижу.

Необхідно також організувати регулярний аналіз і моніторинг стану соціального підприємництва, щоб оцінювати ефективність заходів державної підтримки та визначати пріоритетні напрямки для її надання.

Захист прав соціальних підприємців пропонується закріпити через створення інституту уповноваженого з питань соціального підприємництва в кожній області. Це забезпечить дотримання прав СП та нагляд за реалізацією державної політики у цій сфері.

Для розвитку нормативної бази необхідно створити міждержавну мережу політиків, які будуть розробляти правові акти, спрямовані на підтримку соціального підприємництва. Окремий департамент – Департамент розвитку СП – має бути створений як структурний підрозділ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, щоб координувати державну підтримку та сприяти розвитку СП.

Ефективна політика підтримки СП повинна базуватися на співпраці уряду, бізнесу та громадського сектору. Для уникнення неузгодженості між загальними заходами підтримки підприємництва та специфічними потребами СП, необхідно вдосконалювати підхід до їх підтримки через окремі нормативно-правові акти, враховуючи унікальність їх діяльності [21; 40; 42].

Державна підтримка соціального підприємництва (СП) повинна базуватися на таких ключових принципах:

- Пріоритетність: визначення основних напрямів, де СП потребує найбільшої підтримки.

- Цільова орієнтація: врахування реальних потреб соціальних підприємств і можливостей їхнього задоволення.
- Забезпеченість: надання СП достатніх фінансових ресурсів для успішного функціонування.

Для створення ефективної системи державної підтримки СП в Україні пропонується такий алгоритм дій (рис. 3.2):

- Аналіз поточного стану СП та його можливостей у сучасних умовах.
- Розробка стратегічних цілей і завдань для стимулювання СП.
- Прогнозування можливих перешкод у розвитку СП.
- Формування стратегії для подолання цих перешкод.
- Юридичне закріплення змін у системі підтримки СП.

Рисунок 3.2 – Алгоритм створення ефективної системи державної підтримки СП в Україні

Державні програми мають охоплювати:

- підтримку СП на окремих етапах їх розвитку;

- сприяння підприємствам, які спеціалізуються на певних видах діяльності або працюють у специфічних секторах економіки;
- допомогу соціальним підприємствам, які очолюють жінки, молодь чи люди з особливими потребами;
- вирішення типових проблем СП, як-от пошук фінансування або вихід на нові ринки;
- розвиток СП у конкретних регіонах.

Досвід інших країн показує, що національні програми, спрямовані на підтримку соціального підприємництва, є надзвичайно ефективними, особливо на ранніх етапах діяльності. Популярними інструментами підтримки є фінансові програми, які включають позики, субсидії, цільові дотації, гранти на впровадження інновацій, спрощене оподаткування тощо [12; 30; 32].

Також важливу роль відіграють професійні асоціації та об'єднання соціальних підприємців, які займаються популяризацією ідеї СП, лобіюванням їх інтересів перед владою та сприянням формуванню позитивної суспільної думки.

Соціальні підприємства в Україні мають показати свою спроможність бути рівноправними партнерами держави у вирішенні соціальних проблем. Їхня гнучкість і здатність до впровадження інновацій є ключовими перевагами, які мають довести свою ефективність у суспільстві.

Таким чином, соціальне підприємництво має значний потенціал для вирішення ключових соціальних проблем, але для його ефективного розвитку потрібна системна державна підтримка. Впровадження інструментів державної політики має орієнтуватися на створення сприятливого середовища для СП через такі ключові напрями:

- Фінансова підтримка: необхідно забезпечити доступ до фінансових ресурсів через гранти, субсидії, державні гарантії за кредитами, цільові дотації, пільгове оподаткування та компенсацію відсотків за кредитами.

- Юридичне закріплення: потрібні окремі нормативно-правові акти, які визначатимуть правові основи функціонування СП, включаючи закріплення квот для участі СП у державних закупівлях.
- Освітня та консультаційна підтримка: створення інкубаторів та акселераторів для розвитку навичок, консультування з питань бізнесу, фінансування, стратегічного планування, а також організація тематичних навчальних програм і стажувань.
- Популяризація СП: проведення національних конкурсів, форумів, виставок та інформаційних кампаній для підвищення престижу соціального підприємництва, поширення кращих практик та залучення нових учасників до цієї діяльності.
- Інституційна підтримка: створення спеціалізованого державного органу, наприклад, Департаменту розвитку соціального підприємництва, який координуватиме та впроваджуватиме державні програми.
- Стимулювання партнерств: розвиток співпраці між державою, бізнесом та громадським сектором, а також залучення міжнародного досвіду для вдосконалення політики.

Реалізація цих рекомендацій дозволить не лише подолати перешкоди у функціонуванні соціальних підприємств, але й закріпити їх як важливих партнерів держави у вирішенні соціальних питань. Це стане основою для побудови інклюзивного суспільства та сприятиме стійкому економічному розвитку країни.

3.2 Рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємництва

Довготривалі соціально-економічні проблеми потребують стратегічного підходу для їх вирішення. Серед ключових викликів можна виділити соціальну нерівність, бідність, нерівномірний розвиток регіонів, виснаження природних

ресурсів, екологічні проблеми та слабе регулювання фінансових ринків. Усе це підштовхує Україну до пошуку альтернативних моделей господарювання, таких як соціальне підприємництво (СП).

Соціальні підприємства здатні швидко адаптуватися до потреб суспільства, надаючи послуги в охороні здоров'я, освіті, соціальному захисті, адаптації людей з особливими потребами та захисті довкілля. Цільовою аудиторією таких підприємств можуть бути як широкі маси, так і вразливі групи населення.

Соціальні підприємства мають інтегрувати міжнародний досвід, адаптуючи його до місцевих умов і культурних традицій. У світі є багато прикладів успішного використання СП для розвитку територій, вирішення соціальних та екологічних проблем, підтримки державних програм і допомоги окремим категоріям населення, таким як діти, літні люди чи малозабезпечені громадяни [40; 41; 42].

У країнах ЄС значна увага приділяється боротьбі з *соціальною ізоляцією та інтеграції вразливих верств населення*, що позитивно впливає на їхнє економічне та соціальне благополуччя. Розвиток СП розглядається як важливий інструмент досягнення цієї мети.

В Україні СП можуть сприяти реалізації *принципу рівності можливостей на ринку праці*. Завдяки усуненню соціальної ізоляції працівників, такі підприємства створюють умови для повної зайнятості, соціальної адаптації та професійного розвитку соціально вразливих груп населення. Це допомагає запобігати дискримінації та сприяє розширенню можливостей працевлаштування.

Прикладом успішного СП є *французька мережа Jardins de Cocagne*, яка займається виробництвом органічної сільськогосподарської продукції. Заснована Жан-Гі Енкелем, ця ініціатива допомагає людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, знайти стабільну та суспільно корисну роботу.

Модель роботи базується на навчанні працівників виробництву високоякісних овочів і створенні невеликих ферм під назвою «Сади достатку» [2; 12; 30].

Особливість цієї моделі полягає у прямій співпраці з лояльними покупцями, які зобов'язуються регулярно купувати продукцію в певному обсязі. Відсутність посередників дозволяє спрямовувати заощаджені кошти на розвиток підприємств, навчання працівників, упровадження нових технологій і підтримку фермерів соціальними та аграрними фахівцями.

Ця мережа активно поширює свій досвід через франшизу, створюючи національний рух соціально-трудої інтеграції на основі органічного виробництва.

Крім забезпечення робочих місць, «Сади достатку» пропагують відповідальне ставлення до довкілля, виробляючи екологічно чисту продукцію, і підтримують ідею взаємодопомоги в громадах.

Цей приклад демонструє, що соціальні підприємства сприяють як *добробуту окремих працівників, так і розвитку економіки*. Вони створюють робочі місця з гідною оплатою, підвищують купівельну спроможність населення, забезпечують доступ до якісних продуктів і надають можливості для професійного розвитку. У результаті такі підприємства формують не лише економічну, а й гуманістичну цінність.

Соціальне підприємство De Passarel в Італії спрямоване на соціальну інтеграцію та покращення якості життя людей з психічними або фізичними вадами, включаючи дітей і молодь. Воно забезпечує соціальну підтримку, освітні послуги та програми, які допомагають працевлаштовувати таких осіб. Основний напрям діяльності підприємства – виробництво та продаж біжутерії з напівдорогоцінних каменів і перлів, яка є естетичною альтернативою ювелірним виробам. Фінансування відбувається за рахунок доходів від продажів, місцевих субсидій та пожертв. Ця ініціатива пропонує інноваційний підхід до інтеграції людей з обмеженими можливостями, переосмислюючи їхню роль у суспільстві через створення естетично цінних виробів [9; 28].

Соціальне підприємство Gump & Drahtesel у Швейцарії, засноване Паоло Ріхтером, перетворило захоплення відновленням старих велосипедів на успішну програму трудової інтеграції. Його майстерні в Берні працевлаштовують 850 безробітних, надаючи їм професійну підготовку для повернення на ринок праці. Підприємство збирає старі велосипеди по всій Швейцарії, відновлює їх і продає. Працівники, які стикаються з труднощами, отримують час і підтримку для розвитку навичок, працюючи на різних позиціях – від механіків до продавців.

Підприємство також реалізує *програму «Велосипеди для Африки»*, відправляючи близько 10 тисяч велосипедів щороку місцевим партнерам в Африці. Це дозволяє продавати велосипеди за доступними цінами, сприяючи мобільності населення, що має важливе значення для доступу до роботи, шкіл і медичних послуг. Додатково компанія розробляє триколісні велосипеди для людей з обмеженими можливостями, які адаптовані до місцевих умов в Африці.

У Швейцарії підприємство також виготовляє унікальні вироби з частин велосипедів, наприклад, лампи чи прикраси, які продаються у магазині в Берні. Ці товари підтримують бізнес і соціальні проекти як у Швейцарії, так і в Африці.

Gump & Drahtesel не лише сприяє трудовій інтеграції безробітних, а й допомагає боротися із соціальною ізоляцією. Водночас у Африці підприємство забезпечує доступ до екологічного транспорту, що покращує якість життя і сприяє боротьбі з бідністю. Завдяки своїй пристрасті до велосипедів, Паоло Ріхтер створив платформу для економічного розвитку та соціального включення в обох регіонах.

Соціальні підприємства у сфері трудової інтеграції (WISEs) спрямовані на включення вразливих груп у професійне та соціальне життя. Їхня мета – створення довготривалих робочих місць, покращення якості життя

працівників, підтримка демократичної моделі управління та розвиток суспільства [32; 35; 42].

Ключові принципи роботи таких підприємств:

- Забезпечення рівності трудових прав;
- Гнучкість у розробці програм, орієнтованих на потреби працівників;
- Мотивація до самореалізації працівників для їхнього добробуту.

Ці принципи дозволяють соціальним підприємствам ефективно вирішувати завдання трудової інтеграції, особливо для тих, хто має мінімальні шанси на роботу в традиційних умовах (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Соціальне підприємництво у сфері трудової інтеграції в країнах Європейського Союзу

Тип інтеграції	Напрями/приклади соціального підприємництва (СП)
1	2
Тимчасова зайнятість з тимчасовими субсидіями (Transitional employment)	- Португалія та Бельгія: організації з перепідготовки робочої сили, що покращують особисті, соціальні та професійні компетенції учасників. - Італія: соціальні кооперативи інтегрують осіб у нестабільному становищі через тимчасове працевлаштування. - Ця форма забезпечує професійну підготовку вразливих груп, які після навчання (6 місяців – 2 роки) можуть перейти на постійну роботу в інші організації.
Пропозиція постійних робочих місць з тимчасовими субсидіями (Creation of permanent self-financed jobs)	- Франція: соціальні підприємства створюють довгострокові робочі місця для вразливих груп, забезпечуючи автономію працівників. На початкових етапах використовують субсидії для компенсації низької продуктивності, які поступово припиняються, коли працівник стає конкурентоспроможним, а підприємство покриває витрати самостійно.
Соціалізація на основі виробничої діяльності (Socialisation through a productive activity)	- Франція: центри адаптації підтримують людей з особливими потребами, забезпечуючи «соціалізацію через роботу». Заробітна плата не завжди виплачується, натомість надають харчування та житло. - Бельгія: СП наймають осіб із соціальними та психологічними проблемами (залежності, колишні засуджені) та займаються утилізацією й рециркуляцією. - Іспанія: центри пропонують трудову терапію для людей з важкими формами інвалідності.

Продовження табл. 3.2

1	2
Професійна інтеграція з постійними субсидіями (Professional integration with permanent subsidies)	- Португалія, Швеція, Ірландія: створення спеціальних робочих місць для людей з інвалідністю, забезпечених навчанням та стабільним працевлаштуванням. - Бельгія: підприємства адаптують робочі місця для осіб з вадами, включаючи інвалідів, забезпечуючи продуктивну працю та поступове включення у виробниче середовище.

Європейський досвід показує, що соціальне підприємництво (СП) є важливим інструментом інтеграції людей з особливими потребами в ринок праці. СП створює можливості для зайнятості, яка відповідає здібностям і потребам таких людей, забезпечуючи їм право на працю та можливість бути затребуваними в суспільстві [9; 28; 42].

Особливу значущість СП набуває в Україні через наслідки воєнних дій. СП сприяє підвищенню якості життя ветеранів, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших вразливих груп населення. Воно пропонує:

- Продуктивну зайнятість для тих, хто стикається з труднощами працевлаштування, наприклад, ветеранів і людей з інвалідністю.
- Гнучкі форми роботи, зокрема часткову зайнятість або дистанційну роботу, що важливо для працівників із особливими потребами.
- Виробництво соціально значущих товарів, наприклад, обладнання для реабілітації або продукції для армії, яка не є прибутковою для звичайних підприємств.

Соціальні підприємства пропонують навчання та здобуття нових кваліфікацій, що дає змогу людям із особливими потребами або соціально уразливим групам інтегруватися в суспільство, знаходити роботу та стати економічно незалежними. Це знижує бар'єри, які раніше заважали таким людям виконувати свої соціальні ролі як працівників.

Таким чином, рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду для подолання соціальних ризиків через розвиток соціального підприємництва в

Україні мають великий потенціал для зниження негативних соціальних наслідків і забезпечення сталого розвитку. Основні висновки:

1. Зниження соціальних ризиків через зайнятість вразливих груп: зарубіжний досвід показує, що соціальні підприємства активно працюють із вразливими категоріями населення (безробітні, ветерани, люди з обмеженими можливостями) шляхом створення робочих місць та надання можливості розвитку через професійне навчання. В Україні це може допомогти зменшити рівень безробіття серед таких груп і забезпечити їм стабільність та соціальну інтеграцію.

2. Створення гнучких робочих умов: інтеграція гнучких форм зайнятості, таких як неповний робочий день або дистанційна робота, є важливим аспектом зарубіжного досвіду, який допомагає знизити соціальні ризики для людей, що мають труднощі з працевлаштуванням через фізичні чи психологічні проблеми. В Україні розвиток таких підходів дозволить краще адаптуватися до потреб уразливих категорій працівників.

3. Підтримка місцевих ініціатив та підприємництва: важливо звернути увагу на досвід розвитку соціального підприємництва через підтримку місцевих ініціатив, зокрема через доступ до фінансових ресурсів, технічну допомогу та інноваційні підходи. Створення механізмів для залучення інвестицій і підтримки стартапів у соціальній сфері стане ключовим фактором для зниження соціальних ризиків, зокрема в кризових регіонах.

4. Активізація співпраці між державою, бізнесом та громадськістю: зарубіжний досвід показує, що успішне вирішення соціальних ризиків можливе через тісну співпрацю між державними органами, приватними компаніями та громадськими організаціями. Створення партнерств на всіх рівнях дозволяє ефективно вирішувати проблеми зайнятості, соціальної підтримки та рівних можливостей для всіх громадян.

5. Інновації та технології для розвитку соціальних підприємств: використання сучасних технологій, таких як інтернет-платформи для

навчання, розвиток е-комерції та використання інформаційних технологій, дозволяє соціальним підприємствам ефективно подолати соціальні ризики та забезпечити доступ до нових можливостей для уразливих груп населення. В Україні можна активно впроваджувати ці інструменти для розширення масштабів соціальних підприємств і зменшення соціальних ризиків.

Очікувані результати:

- Стабільне економічне становище для вразливих категорій населення, зниження бідності.
- Підвищення рівня соціальної інтеграції та рівних можливостей.
- Розвиток інфраструктури соціального підприємництва як ефективного механізму для подолання соціальних ризиків.

Використання цих зарубіжних підходів та досвіду дозволить Україні не лише зменшити соціальні ризики, але й створити більш стійку та інклюзивну соціальну економіку, здатну адаптуватися до викликів сучасного світу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній (магістерській) роботі здійснено теоретичне узагальнення та розроблено заходи щодо визначення перспектив запровадження соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків в Україні. Результати дослідження дали змогу зробити висновки теоретичного та науково-практичного спрямування, а саме:

1. Досліджено сутність та особливості становлення соціального підприємництва. Соціальне підприємництво відрізняється своєю соціальною місією, фінансовою стійкістю та довготривалістю, а також виконує унікальну роль у суспільстві, яка виходить за межі традиційного бізнесу та благодійництва. Соціальне підприємництво (СП) є унікальним явищем, що поєднує риси традиційного бізнесу та благодійності, спрямоване на вирішення соціальних проблем шляхом сталого розвитку та створення соціальної цінності. Головна його мета – не лише отримання прибутку, але й задоволення суспільно важливих потреб, що робить СП важливим інструментом для зміцнення соціальної та економічної стабільності. Соціальне підприємництво відіграє ключову роль у вирішенні сучасних викликів, зокрема адаптації суспільства до кризових явищ. Воно забезпечує сталий розвиток, інтеграцію соціальних цінностей у бізнес-моделі та створює умови для покращення якості життя.

2. Виокремлено підходи до визначення поняття соціальних ризиків. Вітчизняні науковці трактують соціальні ризики як несприятливі події, пов'язані з усталеними суспільними відносинами та рівнем доходів і витрат населення. Останнім часом структура цих ризиків стала більш різноманітною, що підкреслює необхідність єдиного підходу до їх управління. Ефективне управління дозволяє швидко реагувати на виклики в різних сферах життя. Науковий підхід передбачає поетапний процес, що включає: аналіз ризиків, вибір методів впливу, прийняття рішень, реалізацію заходів, контроль та

коригування результатів. Кожен із цих етапів є критично важливим, складним і потребує відповідального виконання.

3. Визначено роль соціального підприємництва в системі заходів подолання соціальних ризиків. Доведено, що соціальне підприємництво відіграє важливу роль у системі заходів подолання соціальних ризиків, оскільки воно є ефективним інструментом для зниження негативних наслідків соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, соціальна ізоляція, дискримінація та інші. За допомогою створення нових робочих місць, надання соціальних послуг, професійної підготовки та реабілітації, соціальні підприємства допомагають вразливим категоріям населення, зокрема людям з інвалідністю, тривало безробітним, молоді, яка не має кваліфікації, і етнічним меншинам. Соціальні підприємства сприяють інтеграції цих груп у трудове життя, покращуючи їх економічну самостійність і соціальний статус, що в свою чергу дозволяє знижувати рівень соціальної напруги та зменшувати ризики маргіналізації. Вони також мають позитивний вплив на розвиток інклюзивних і стійких економічних структур, допомагаючи соціально незахищеним групам адаптуватися до змін на ринку праці.

4. Проведено дослідження діяльності соціальних підприємств в Україні. Дослідження показало, що соціальні підприємства можуть бути самоокупними, отримуючи стійкий дохід від продажу товарів і послуг, що відрізняє їх від благодійних організацій і соціально відповідального бізнесу. Їхня головна відмінність полягає у систематичному виконанні соціальних цілей, інтегрованих у комерційну діяльність. Соціальне підприємництво здебільшого розвивається завдяки ініціативним громадянам. Підприємці позитивно ставляться до ідеї державної підтримки через податкові пільги, доступне фінансування та субсидії. Відсутність стандартизованої звітності заважає формувати реальне уявлення про соціальні підприємства в Україні. Однак підприємці готові активно інвестувати свої ресурси для підвищення якості життя населення.

5. Проаналізовано проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Основні проблеми розвитку соціального підприємництва: відсутність чіткого законодавчого регулювання; залежність від зовнішнього фінансування; низький рівень поінформованості; відсутність єдиного механізму моніторингу та статистики. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні залежать від комплексного підходу, включаючи розвиток законодавчої бази, створення інструментів фінансування, а також розвиток культури соціального підприємництва серед громадян і бізнесу. Важливо забезпечити чітке розмежування соціального підприємництва від традиційного бізнесу, створити ефективну систему моніторингу та підтримки. У разі вирішення цих проблем сектор соціального підприємництва в Україні має великі можливості для подальшого зростання, що, у свою чергу, сприятиме вирішенню соціальних проблем та розвитку економіки в цілому.

6. Визначено особливості впливу соціального підприємництва на можливості подолання соціальних ризиків в Україні. Доведено, що соціальне підприємництво є важливим інструментом подолання соціальних ризиків. В умовах соціально-економічної нестабільності та війни в Україні соціальне підприємництво може відігравати ключову роль у створенні нових робочих місць, підтримці вразливих груп населення, зниженні рівня бідності та забезпеченні соціальної інклюзії. Соціальні підприємства сприяють вирішенню нагальних проблем, таких як безробіття, відсутність доступу до освіти та медичних послуг, а також покращенню якості життя у постраждалих від війни регіонах. У разі належної підтримки, соціальне підприємництво може стати важливим фактором для відновлення економіки України після війни, сприяючи не лише створенню нових робочих місць, а й розвитку нових соціальних послуг.

7. Сформовано пропозиції щодо впровадження інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні. Соціальне підприємництво має значний потенціал для вирішення ключових

соціальних проблем, але для його ефективного розвитку потрібна системна державна підтримка. Впровадження інструментів державної політики має орієнтуватися на створення сприятливого середовища для СП через такі ключові напрями: фінансова підтримка; юридичне закріплення; освітня та консультаційна підтримка; популяризація СП; інституційна підтримка; розвиток співпраці між державою, бізнесом та громадським сектором, а також залучення міжнародного досвіду для вдосконалення політики. Реалізація цих рекомендацій дозволить не лише подолати перешкоди у функціонуванні соціальних підприємств, але й закріпити їх як важливих партнерів держави у вирішенні соціальних питань. Це стане основою для побудови інклюзивного суспільства та сприятиме стійкому економічному розвитку країни.

8. Обґрунтовано рекомендації щодо використання зарубіжних практик для подолання соціальних ризиків за рахунок розвитку соціального підприємництва. Зарубіжний досвід показує, що соціальні підприємства активно працюють із вразливими категоріями населення (безробітні, ветерани, люди з обмеженими можливостями) шляхом створення робочих місць та надання можливості розвитку через професійне навчання. В Україні це може допомогти зменшити рівень безробіття серед таких груп і забезпечити їм стабільність та соціальну інтеграцію. Інтеграція гнучких форм зайнятості, таких як неповний робочий день або дистанційна робота, допомагає знизити соціальні ризики для людей, що мають труднощі з працевлаштуванням через фізичні чи психологічні проблеми. Зарубіжний досвід показує, що успішне вирішення соціальних ризиків можливе через тісну співпрацю між державними органами, приватними компаніями та громадськими організаціями. Використання цих зарубіжних підходів та досвіду дозволить Україні не лише зменшити соціальні ризики, але й створити більш стійку та інклюзивну соціальну економіку, здатну адаптуватися до викликів сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Анпілогова Б. Ю. Основні принципи соціального захисту в контексті соціального ризику. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 271-275.
2. Биковець К. Ю. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання розвитку соціального підприємництва. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 3. С. 202-211.
3. Білик О. І. Вплив пандемії на зміну системи управління соціальними ризиками. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4. С. 117-122.
4. Білик О. І. Вплив пандемії на трансформацію соціального ризику. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 162-167.
5. Білик О. І. Формування системи публічного управління соціальними ризиками у світовій практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 76-81.
6. Білик О. І., Корецька Т. М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_1_35.
7. Бондарук Х. В. Вплив соціального підприємництва на розвиток продуктивних сил регіону. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 31-38.
8. Власенко Р. В., Яценко Л. Д. Соціальні ризики: чинники формування та наслідки. *Стратегічна панорама*. 2023. № 1. С. 37-46.
9. Голубєв О. В. Розвиток соціального підприємництва в світі та можливості для України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 10. С. 105-111.
10. Гребешкова О. М., Кизенко О. О. Формування метричної системи соціального підприємництва в умовах української економіки. 2024. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_7_12.
11. Дороніна О. А., Капранова Л., Каспрук А. В. Місія соціального підприємництва як інструменту управління економікою в умовах воєнного

стану. *Економіка і організація управління*. 2023. Вип. 4. С. 132-144.

12. Дюк А. А. Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2019. Т. 24, Вип. 5. С. 32-37.

13. Заволока Ю. М., Сідненко М. В., Івко А. В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_49.

14. Задорожня Л. М. Роль соціального підприємництва в інвестиційному розвитку регіону. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2022. Вип. 6. С. 45-51.

15. Ільченко В. М., Кисельов В. Р. Регулювання та діяльність соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 1. С. 32-37.

16. Карась В. М., Гавеля О. М. Соціальне підприємництво та громадські ініціативи як чинники створення та підтримки розвитку культурно-мистецьких цінностей. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2022. Вип. 22. С. 169-180.

17. Кацьора О. В. Ефективні моделі соціального підприємництва. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 80. С. 110-114.

18. Каширнікова І. О., Спірідонова К. О., Кірнос О. В. Соціальне підприємництво у сучасній Україні. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 62-65.

19. Кленін О. В., Міщенко С. О. Концептуальні засади підтримки соціального підприємництва у відновленні післявоєнної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2023. Вип. 4. С. 25-32.

20. Кобеля З. І., Буринська О. І., Чумак М. І. Соціальне підприємництво: концепції, прояви та функції. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_2_66.

21. Кобеля З. І., Водянка Л. Д. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки. *Агросвіт*. 2023. № 5-6. С. 54-65.

22. Ковтун М. Ризики публічно-приватного партнерства в розвитку соціального підприємництва. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 3. С. 65-70.

23. Комісаренко А. О. Соціальне підприємництво як ефективний механізм сталого розвитку в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2021. № 1. С. 140-147.

24. Косович Б. І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 77-81.

25. Костик Є. П., Овсієнко А. М. Соціально-економічні ризики повномасштабної війни російської федерації проти України та стабілізаційні заходи щодо їх подолання у контексті ініціатив Президента України. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 113-120.

26. Кот Л. Л. Структурно-змістовне дослідження соціального підприємництва як макроекономічної категорії. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 21. С. 15-23.

27. Кот Л. Л. Феномен соціального підприємництва як один з ключових факторів розвитку національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 40. С. 48-54.

28. Кошкарів Ю. Ю., Асєєва І. В., Алієва П. І. Становлення держави як потужного інструменту захисту від соціальних ризиків: міжнародний досвід. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2023. № 2. С. 68-73.

29. Кравчук О. І., Варіс І. О., Рябоконь І. О. Соціальні ризики ринку праці під час війни в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 68. С. 199-207.

30. Кривов'язюк І. В., Гаранчевська І. А. Державне регулювання соціального підприємництва: світовий досвід. *Економічний форум*. 2018. №3. С. 21-27.

31. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 297-303.
32. Лункіна Т. І., Іваненко Г. Ю. Особливості розвитку соціального підприємництва: закордонний досвід. *Modern economics*. 2019. № 15. С. 142-147.
33. Любчич А. М., Врублевська-Місюна К. М. Деякі аспекти становлення та розвитку соціального підприємництва. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1. С. 24-30.
34. Малиношевський Р. Штучний інтелект і політики нівелювання соціальних ризиків: виховний контекст. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2023. Вип. 27(2). С. 25-37.
35. Міняйленко І. В., Биба В. В., Кулябка А. А. Зарубіжні моделі розвитку соціального підприємництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_76.
36. Мозговая Н. А. Соціально-правові проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 19-26.
37. Мульська О. П., Іванюк У. В. Міграційні ризики як детермінанти посилення соціальної вразливості населення. *Modern economics*. 2022. № 34. С. 68-74.
38. Нагорна Н. С. Дослідження понятійного контуру соціального підприємництва у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33(72), № 2. С. 97-103.
39. Нагорна Н. С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Психологічні студії*. 2023. № 2. С. 146–154.
40. Наумова М. О. Державна підтримка соціального підприємництва: світові тенденції та стратегічні напрями. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 24. С. 36-40.

41. Наумова М. О. Пріоритети розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 40. С. 135-145.
42. Наумова М. О. Прогресивний міжнародний досвід розвитку соціального підприємництва та запозичення його в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 2. С. 202-208.
43. Нечепуренко М. О. Соціальне підприємництво як форма соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. № 2. С. 22-29.
44. Новак І., Жук І. Глобальні соціальні ризики у сфері праці: брак гідної зайнятості в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 110-130.
45. Осипова С. К. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2019. Вип. 1. С. 48-56.
46. Пилипенко Н. М., Карпець О. В. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_3_28.
47. Письменна Т. В. Теоретико-прикладні основи управління соціальними ризиками. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 6. С. 188-193.
48. Підлипна Р. П. Загострення соціальних ризиків в Україні в контексті пандемії COVID-19. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2021. Т. 31, № 2. С. 57-62.
49. Підлипна Р. П., Смочко В. Ю. Демографічні детермінанти соціальних ризиків та особливості їх прояву на ринку праці під час пандемії COVID 19. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2021. № 4(1). С. 113-123.
50. Полінкевич О. М., Тринчук В. В., Мальцева В. В., Рудой В. М. Інвестиційна привабливість соціального підприємництва для релокованих

підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 2. С. 56-61.

51. Попова Л. М. Адміністративно-правове регулювання соціального підприємництва в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2. С. 62-66.

52. Ручка А. О., Скокова Л. Г. Сприйняття соціальних ризиків і проблем в часи коронавірусної пандемії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія*. 2021. Вип. 21. С. 93-103.

53. Слободянюк Н. В. Проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_9_31.

54. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник / А.А. Свинчук та ін. Київ : ВІ ЕН ЕЙ, 2017. 188 с.

55. Трегубов О.С., Дороніна О.А., Якимова Н.С. Потенціал розвитку соціального підприємництва на Вінниччині. *Економіка і організація управління*. 2022. № 4 (48). С.31-40.

56. Шеленко Д. І., Баланюк І. Ф., Баланюк В. С. Соціальний капітал у розвитку соціального підприємництва. *Економіка АПК*. 2021. № 11. С. 44-53.

57. Якимова Н. С., Лаушкін О. М. Науково-методичні засади формування маркетингової стратегії розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економіка і організація управління*. 2023. Вип. 4. С. 99-107.